

ŽURNALISTŲ ETIKOS
INSPEKTORIAUS 2009 METŲ
VEIKLOS ATASKAITA

Vilnius, 2010

TURINYS

I. Įvadas	3
II. Žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos ataskaita:	4
1. Žurnalistų etikos inspektorius – žmogaus teisių žiniasklaidoje kontrolierius:	4
1.1. Asmens skundų nagrinėjimas – pagrindinė inspektoriaus veiklos ir priežiūros forma	8
1.2. Ekspertinis viešosios informacijos turinio vertinimas	21
2. Viešoji informacija ir nepilnamečių apsauga:	
2.1. Nepilnamečių apsauga: nuo įstatymo iki nepilnamečių apsaugos	29
2.2. 2009-ųjų žiniasklaida: pedofilijos skandalas ir ikiteisminis tyrimas žiniasklaidoje	36
3. Visuomenės informavimo priemonių registras: naujas požiūris į nuosavybės santykių deklaratavimą	39
III. Išvados ir pasiūlymai	41

IVADAS

Šioje ataskaitoje pateikiami žurnalistų etikos inspektoriaus ir jo vadovaujamos tarnybos 2009 m. veiklos rodikliai, plačiau aptariama skundų nagrinėjimo problematika, inspektoriaus priimtų sprendimų turinys, pateikiamos aktualios administracinių teismų, nagrinėjančių inspektoriaus priimtų sprendimų pagrįstumą ir teisėtumą, nutarčių ir sprendimų ištraukos.

Ši ataskaita teikiama be analitinės apžvalgos – „Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairių“. Tačiau ji pratęsia žurnalistų etikos inspektoriaus 2009 m. gruodžio mėnesį Lietuvos Respublikos Seimui pateiktą 2007-2008 metų analitinę apžvalgą ir joje išryškintas problemas, aiškesnio reglamentavimo stokojančias visuomenės informavimo sritis.

Esminis dėmesys ataskaitoje kreipiamas į žurnalistų etikos inspektoriaus prigimtį. Atsižvelgiant į tai, nagrinėjama nuolat kintanti šio pareigūno veikla, naujos funkcijos, įvertinami iššūkiai.

Ataskaitoje iš naujo grįžtama prie Visuomenės informavimo priemonių registro idėjos, pateikiamas kitas požiūris į instituciją, galinčią administruoti registrą ir tvarkyti jo duomenis. Tokiu būdu kitaip, nei iki šiol, siūloma reglamentuoti žiniasklaidos priemonių savininkų, akcininkų duomenų pateikimą, tvarkymą ir panaudojimą viešojo intereso labui.

II. ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS VEIKLOS ATASKAITA

1. ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIUS – ŽMOGAUS TEISIŲ ŽINIASKLAIDOJE KONTROLIERIUS

Vykstant nuolatinei žurnalistų etikos inspektoriaus funkcijų plėtrai, skiriant naujus arba perduodant iki tol kitų institucijų turėtus įgaliojimus išskyla būtinybė iš naujo aptarti žurnalistų etikos inspektoriaus, kaip valstybės pareigūno, funkcijas ir jo vadovaujamos institucijos – Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos – uždavinius, misiją ir vietą.

Žurnalistų etikos inspektorius – viešąjį administravimą atliekantis valstybės pareigūnas, prižiūrintis ir kontroliuojantis viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų veiklą. Jo vadovaujamos tarnybos veikla nukreipta į visuomenės informavimo procesus bei žmogaus teisių pažeidimus visuomenės informavimo srityje. Žurnalistų etikos inspektorius yra nepriklausomas, jis negali dalyvauti politinėje veikloje. Esminis jo veiklos tikslas – išreikšti valstybės bei visuomenės reikmes, prižiūrėti, kaip informuojant visuomenę laikomasi visuomenės informavimo principų ir žmogaus teisių apsaugos reikalavimų, nagrinėti suinteresuotų asmenų skundus dėl asmeninių neturtinių teisių pažeidimų visuomenės informavimo srityje.

Žmogaus teisių apsauga – prioritėtinė valstybės veiklos sritis, kuri suprantama kaip pozityvi valstybės veikla sukuriant įvairių žmogaus teisių apsaugos mechanizmų visumą, apimančią žmogaus teisių apsaugos institucijų steigimą, kompetencijų nustatymą ir įgaliojimų joms veikti suteikimą. Žmogaus teisės gali būti pažeidžiamos įvairiose visuomeninio gyvenimo sferose. Viena šių sričių – žiniasklaida arba visuomenės informavimas panaudojant visuomenės informavimo priemones, tarp jų ir internetą. Žmogaus teisių apsauga turi būti veiksminga ir proporcinga saugomam tikslui ar visuomeniniam gėriui, tačiau ji negali būti radikali, kraštutinė.

Saviraiškos laisvė – viena pagrindinių žmogaus teisių, savo turiniu apimanti laisvę turėti savo nuomonę, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Teisė gauti ir skleisti informaciją, būdama sudėtine saviraiškos laisvės dalimi, taip pat yra pagrindinė žurnalistų, viešosios informacijos rengėjo ar skleidėjo veiklos sąlyga.

Internetui praplėtus tradicinės žiniasklaidos (spaudos, televizijos, radijo) ribas, keitėsi žurnalistų ir pačios žiniasklaidos samprata, vaidmuo bei įtaka. Keičiant teisės normas, keitėsi ir teisinis vertinimas. Kas anksčiau priklausė žurnalistui, leidėjui, transliuotojui – šiandien priklauso kone kiekvienam, kuris rašo, skelbia, filmuoja, talpina ar komentuoja. Kalbama ne tik apie laisves ir galimybes, bet ir apie pareigas bei atsakomybę prieš įstatymą. Šiandien viešosios informacijos rengėjas, skleidėjas sąvoka suvokiama ir taikoma kur kas plačiau.¹ Informavimo funkciją atlieka ne vien žurnalistai, leidėjai, transliuotojai, todėl ir Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas gali pažeisti ne vien tik jie, bet ir bet kuris kitas informacijos skleidėjas. Tai atskleidžia ir skundų, gautų pagal atskiras visuomenės informavimo priemonių rūšis, charakteristika (žr. 1 diagramą, 5 psl.).

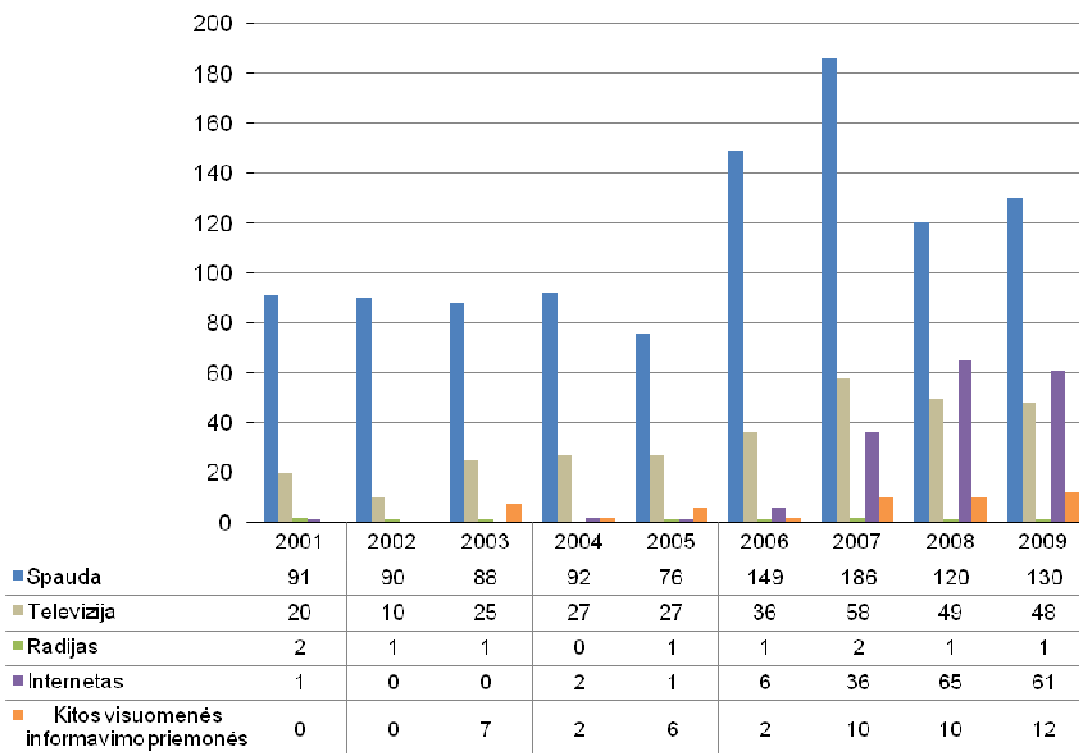
Viešai paskleistos informacijos turinys dažnai tampa konflikto objektu tarp asmens teisės skleisti informaciją ir kitų žmogaus teisių. Šių teisių konfliktui spręsti nepakanka vien materialinių teisės normų ar savanoriško elgesio taisyklių. Būtina užtikrinti, kad įstatymuose įtvirtintos teisės normos ir teisėto elgesio taisyklės egzistuotų praktikoje, todėl įsteigti šių teisės normų laikymąsi, priežiūrą ir kontrolę užtikrinantys mechanizmai. Žurnalistų etikos inspektorius ir jo vadovaujama tarnyba – vienas šių Lietuvos Respublikos Seimo sukurtų mechanizmų.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 44 straipsnio nuostata, draudžianti cenzūrą, neleidžia valstybės institucijoms, politinėms partijoms, valstybės politikams ir pareigūnams kištis į visuomenės informavimo priemones ar žurnalistų veiklą. Cenzūros uždraudimo principą detalizuoja Visuomenės informavimo įstatymo 10 straipsnis, kuriame nustatyta, kad draudžiami bet kokie veiksmai, kuriais siekiama kontroliuoti visuomenės informavimo priemonėse

¹ Plačiau apie tai žr. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2008 metų veiklos ataskaitos skyriuje „Laisvojo žurnalistų dilema. Kodėl už jį geresnis „bloggeris“?“

skelbiamos informacijos turinį iki šios informacijos paskelbimo, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus. Išimtinės teisės kontroliuoti visuomenės informavimo priemonės turinį iki jo paskelbimo įstatymas inspektoriumi nesuteikia. Taigi žurnalistų etikos inspektorius negali imtis veiksmų, kurie būtų suvokiami kaip tiesioginis kišimasis į visuomenės informavimo priemonių veiklą, taip pat negali drausti šios veiklos ar kaip nors ją riboti.

1 diagrama

Inspektorius ir jo vadovaujamos tarnybos misija – užtikrinti, kad visuomenės informavimo srityje būtų gerbiamos žmogaus teisės ir laisvės, ugdyti visuomenės pilietiškumą, kritišką požiūrį į visuomenės informavimo procesus, kelti visuomenės teisinį sąmoningumą, žmogaus teisių suvokimą, harmonizuoti viešosios informacijos rengėjų ir platintojų santykius su visuomene, skatinti viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų atsakomybę už skelbiamos informacijos turinį, kraštutiniu atveju – taikyti įstatymuose nustatytas poveikio priemones. Vykdydamas jam pavestas funkcijas inspektorius privalo rūpintis žmogaus teisių apsauga plačiąja prasme. Nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, visuomenės teisės į teisingą, tikslią ir nešališką informaciją apsauga, įstatymais uždraustos informacijos kontrolė – uždaviniai, kuriuos būtina įgyvendinti.

Inspektorius ir jo vadovaujamos tarnybos funkcijų plėtra vyko nuo pat įstaigos įkūrimo. Palaipsniui žurnalistų etikos inspektoriumi buvo perduodamos ne tik funkcijos, susijusios su viešosios informacijos priežiūra, teisiniu kvalifikavimu, ekspertiniu vertinimu, stebėseną, bet ir kitų institucijų nepageidaujamos, inspektoriumi nebūdingos, netgi techninio pobūdžio funkcijos.

Vertėtų iš naujo prisiminti, kad 2002 m. be Visuomenės informavimo įstatymo žurnalistų etikos inspektorius tapo pagrindiniu pareigūnu, vykdančiu Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo priežiūrą.

Nuo 2003 m. pradžios inspektoriui suteikti įgaliojimai prižiūrėti, kaip laikomasi asmens duomenų tvarkymo reikalavimų visuomenės informavimo priemonėse visuomenės informavimo, meninės ir literatūrinės raiškos tikslais. Nauji įgaliojimai peržengė Visuomenės informavimo ir Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymų ribas ir įžengė į Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo kontrolę.

2004 m. rudenį įsigaliojęs Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas įpareigojo inspektorių nedelsiant skelbti viešosios informacijos rengėjų ar skleidėjų pateiktus politinės reklamos įkainius ir sąlygas.

Nuo 2006 m. inspektoriui pavesta atlikti viešosios informacijos stebėseną visuomenės informavimo priemonėse, išskyrus radijo ir televizijos programose bei vykdyti iš Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos perduotą funkciją – vadovaujantis ekspertų išvadomis, priskirti spaudos leidinius, audiovizualinius kūrinius, radijo ir televizijos programas ar laidas, informacinės visuomenės informavimo priemones ar kitas visuomenės informavimo priemones ir (ar) jų turinį erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms.

Nuo 2010 m. sausio inspektorius iš Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos paveldi dar vieną itin sudėtingą funkciją – vadovaujantis ekspertų išvadomis, nustatyti, ar visuomenės informavimo priemonėse paskelbta viešoji informacija skatina nesantaiką dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

Greičiausiai, tai ne pabaiga. Žurnalistų etikos inspektoriui suteikti įgaliojimai ir perduotos funkcijos jau senokai aplenkė šio pareigūno pavadinimą, pranoko argumentus, dėl kurių ši pareigybė buvo įkurta. Tačiau kyla klausimas – tai pareigūno ir jo vadovaujamos institucijos įvertinimas ar išbandymas?

Šiandien žurnalistų etikos inspektorius jau nebevertina žurnalistų elgesio ir nesprendžia apie jo atitikimą etikos normoms – tai pagrindinė Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos funkcija.

Taip pat būtų be galo netikslu manyti, kad inspektoriaus priežiūros objektas – vien tik žiniasklaida. Patikslinimui reikėtų pasakyti, kad tai visa viešoji informacija, įskaitant beribį internetą ir kitas viešosios informacijos sritis, kuriose net nekvepia žurnalistika. Pažymėtina, kad žurnalistai paprastai nekuria pornografijos ir jos neplatina internete. Nekalbant apie neišprususių skaitytojų komentarus, nesantaikos kurstymas žiniasklaidoje taip pat retas, nors kartais ir pasitaikantis reiškinys. Todėl pagrindinis inspektoriaus iššūkis šiuo metu – vertinti ne žurnalistų veiklą, bet patarnauti Generalinei prokuratūrai bei ikiteisminį tyrimą atliekantiems pareigūnams organizuojant viešosios informacijos ekspertinį vertinimą – priskiriant ją pornografinio pobūdžio informacijos kategorijai bei nustatant, ar viešąja informacija kurstoma nesantaika. Taigi minėti su saviraiškos laisve nesuderinami reiškiniai, už kuriuos numatyta baudžiamoji atsakomybė, dažniausiai, nėra ir, greičiausiai, nebus žurnalistinės veiklos išraiška.

Be išvardintų uždavinių, jei pakanka žmoniškųjų išteklių ir laiko, atliekamos ir pagrindinės inspektoriaus funkcijos – tiriami suinteresuotų asmenų skundai dėl garbės ir orumo, privatumo, asmens duomenų apsaugos pažeidimų visuomenės informavimo priemonėse, prižiūrėta, kaip laikomasi Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo reikalavimų, inicijuojamos administracinės procedūros, atstovaujama teismuose, atliekama viešosios informacijos stebėseną ir analizė, organizuojami seminarai ir mokymai žurnalistams, teikiami pasiūlymai įstatymų ir kitų teisės aktų projektams. Kai kurios šių funkcijų dažnai pamiršamos, ypač kai imama kalbėti apie naujų funkcijų perdavimą.

Štai, kad ir šių metų pradžioje Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Komitetas) parengė Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 259¹ straipsnio pakeitimo įstatymo projekto pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ projektą (toliau – Nutarimo projektas) ir pateikė jį derinti suinteresuotoms institucijoms.

Nutarimo projektu siekiama inspektoriui perduoti pačiam Komitetui nustatytą funkciją – surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus už ATPK 214¹⁹ straipsnio penktojoje ir šeštojoje dalyse numatytą pažeidimą, t.y. už neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi

darančios viešosios informacijos žymėjimo ir (ar) skleidimo reikalavimų pažeidimą *kompiuteriniuose žaidimuose*. Aiškinamajame rašte Komitetas atkreipia dėmesį, esą tokia jo funkcija dubliuoja inspektoriaus įgaliojimus, numatytus Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme (toliau – Įstatymas). Su tokiais argumentais niekaip negalima sutikti.

Priimdamas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pakeitimo įstatymą ir jo paskutiniuosius pakeitimus (2009-12-22) Lietuvos Respublikos Seimas praplėtė Įstatymo taikymo sritį – nuo viešosios informacijos visuomenės informavimo priemonėse iki visos viešosios informacijos turinio (Įstatymo 1 straipsnis). Įstatymo nuostatų taikymo išplėtimas ir nepilnamečių apsaugos reikalavimų nustatymas kitoms iki tol nereglamentuotoms ar nepakankamai reglamentuotoms viešosios informacijos sritims buvo vienas pagrindinių dar 2007 m. balandžio 13 d. Seimo valdybos sprendimu Nr. 1527 sudarytos darbo grupės, rengusios Įstatymo ir su jo įgyvendinimu susijusių kitų teisės aktų projektus, tikslas. Šiuo tikslu ir buvo praplėstas institucijų, atsakingų už Įstatymo įgyvendinimą skirtingose srityse, sąrašas. Į jį tarp kitų institucijų įtrauktas ir *Informacinės visuomenės plėtros komitetas*.

Išsyk su naujos redakcijos Įstatymu Seimas 2009-07-15 priėmė ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 13, 15, 41, 142, 172¹⁹, 172²¹, 173⁵, 214, 214¹⁰, 214¹⁹, 221, 224, 232, 232¹, 233, 246¹, 246⁶, 259¹, 262, 281, 288, 320 straipsnių pakeitimo ir papildymo, Kodekso papildymo 41¹², 43¹¹, 43¹², 142¹¹, 187¹³ straipsniais ir 214¹², 214¹³ straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymą (Žin., 2009, Nr. 89-3805), kuriuo suteikė Komitetui konkrečius įgaliojimus – atlikti ATPK 214¹⁹ straipsnio penktojoje ir šeštojoje dalyse numatytą pažeidimų tyrimą, t.y. už neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo ir (ar) skleidimo reikalavimų pažeidimą *kompiuteriniuose žaidimuose*. Todėl Komiteto argumentai, esą ši funkcija dubliuojasi su žurnalistų etikos inspektoriaus, yra nepagrįstos, nes įstatymo leidėjas, siekdamas nustatyti nepilnamečių apsaugos reikalavimus kompiuterinių žaidimų žymėjimui ir platinimui, suteikė konkrečius įgaliojimus Komitetui. Tačiau iš jo iniciatyvos matyti, kad naujų įgaliojimų vykdymo Komitetas nenori prisiimti. Šią poziciją žurnalistų etikos inspektorius išdėstė Lietuvos Respublikos Vyriausybei bei Seimui.

Esant tokiai funkcijų amplitudei visiškai nesunku prikišti inspektoriumi, kad viename ar kitame tinklalapyje buvo patalpintos pernelyg atviros nuotraukos, aptiktas žalingas informacijos turinys ar paskelbti nepilnamečio asmens duomenys. Lengva apkaltinti inspektorius ir tuo, kad prekybos centre laisvai platinamas pornografinis filmas, erotinis kalendorius ar žymėjimo reikalavimų neatitinkantis žaidimas. Inspektoriaus darbo trūkumų ieškoma ir tada, kai pagrindinėje miesto aikštėje stoviničiame reklamos paviljone laisvai liejasi kraujas, o politinės kampanijos laikotarpiu regioniniame laikraštyje skelbiama nepažymėta vietos kandidato politinė reklama. Juk inspektoriaus ir jo vadovaujamos tarnybos, kurioje dirba 15 darbuotojų, o finansavimas nesiekia Žemės ūkio ministerijos užsakomajai informacijai metams skiriamų lėšų, priežiūros laukas yra kone visa viešoji informacija. Sudėtinga įsivaizduoti, kad inspektorius dar galėtų savo iniciatyva tirti pažeidimus, nors tokia teisė ir buvo suteikta 2009 m. liepos 15 d. priimtu Visuomenės informavimo įstatymo 46, 49 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymu (Žin., 2009, Nr. 89-3804).

Šiandien inspektoriumi galių pakanka, tačiau iniciatyvai vietos nebelieka. Nėra ir finansinių galimybių. Nepaisant naujų funkcijų ir neproporcingai sumažinto finansavimo, norėtusi grįžti prie pagrindinių, bet ne pridėtinių funkcijų ir kalbėti apie žmogaus teisių apsaugą visuomenės informavimo priemonėse. Juk inspektoriaus pareiga – siekti, kad viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai, žurnalistai išlaikytų tinkamą žmogaus teisių pusiausvyrą, savo veikloje laikytusi humanizmo, lygybės, pakantos, pagarbos žmogui principų, gerbtų žodžio, kūrybos ir sąžinės laisvę, skatintų plėtoti demokratiją ir atviros pilietinės visuomenės vertybes. Ši inspektoriaus pareiga pirmiausiai įgyvendinama nagrinėjant asmenų skundus, sprendžiant, ar nebuvo peržengtos saviraiškos laisvės ribos, vertinant, ar informacija apie asmens privatų gyvenimą buvo paskelbta tenkinant teisėtą ir pagrįstą visuomenės interesą tokią informaciją žinoti.

1.2. ASMENS SKUNDŲ NAGRINĖJIMAS – PAGRINDINĖ INSPEKTORIAUS VEIKLOS IR PRIEŽIŪROS FORMA

Žurnalistų etikos inspektorius nagrinėja skundus suinteresuotų asmenų, kurie mano, kad jų garbė ir orumas (dalykinė reputacija) arba teisė į privataus gyvenimo apsaugą buvo pažeista visuomenės informavimo priemonėse. Inspektorius taip pat tiria skundus dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų. Išnagrinėjęs gautą skundą, žurnalistų etikos inspektorius priima sprendimą. Nesutikdamas su skundo nagrinėjimo rezultatais asmuo (pareiškėjas arba viešosios informacijos rengėjas) turi teisę apskusti žurnalistų etikos inspektorius priimtą sprendimą per 30 dienų teismui. Inspektorius, kaip viešojo administravimo funkcijas atliekančio pareigūno, sprendimai skundžiami Vilniaus apygardos administraciniam teismui. Šio teismo sprendimai apeliacine tvarka gali būti skundžiami Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, kuris formuoja vienodą administracinių teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus bei kitus teisės aktus.

2009 metų žurnalistų etikos inspektorius veikloje aktualūs ir problemiški buvo klausimai, susiję su žiniasklaidos skaidrumu ir objektyvumu. Kaip ne kartą yra pažymėjęs inspektorius, reikalaujama skaidrumo iš valdžios, verslo ir visų kitų, žiniasklaida šiuos reikalavimus turi taikyti ir pati sau. Tai apima, bet neapsiriboja vien tik informacijos pateikimu apie žiniasklaidos priemonių savininkus. Skaidrumas itin glaudžiai susijęs su nešališkumu ir objektyvumu, o pastarasis turi būti išsaugomas ir visuomenės informavimo priemonėje skleidžiamoje informacijoje.

Keli ataskaitiniu laikotarpiu inspektorius išnagrinėti skundai akivaizdžiai patvirtino, jog tam tikros žiniasklaidos priemonės ne tik nenori atskleisti informacijos apie visuomenės informavimo priemonių savininkus bei jų valdomų visuomenės informavimo priemonių ryšius, tačiau nutyli ir ypač svarbius duomenis apie tų pačių savininkų dalyvavimą kitose verslo srityse, nors tai daro akivaizdžią įtaką visuomenės informavimo priemonėje skelbiamos informacijos turiniui bei informacijos objektyvumui.

Konkrečiu atveju į žurnalistų etikos inspektorių kreipėsi keturi pareiškėjai, stambios įmonės akcininkai, apie kuriuos kito tos įmonės akcininko valdomose visuomenės informavimo priemonėse buvo sistemingai skelbiama kritiška, išimtinai neigiama, ir, pareiškėjų teigimu, neatitinkanti tikrovės bei jų garbę ir orumą žeminanti informacija. Tiriant šiuos skundus iš viso buvo įvertinta per 20 publikacijų, paskelbtų trijuose skirtinguose, tačiau tai pačiai žiniasklaidos įmonių grupei priklausančiuose laikraščiuose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – Konvencija), kituose tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose laidojama informacijos laisvė, bet kartu pripažįstama, jog teisė skleisti informaciją nėra absoliuti.

Pagal Konstitucijos 25 straipsnį laisvė skleisti informaciją gali būti ribojama įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje suformuluotas vienas iš pagrindinių visuomenės informavimo principų, kad viešoji informacija visuomenės informavimo priemonėse turi būti pateikiama teisingai, tiksliai ir nešališkai. Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 8 dalies 1 punktą nustato, jog viešosios informacijos rengėjai, skleisdami informaciją visuomenei, neturi iškraipyti teisingos, nešališkos informacijos bei nuomonių ir panaudoti tai savanaudiškiems tikslams. Viešoji informacija yra nesuderinama su žurnalistinėmis kampanijomis, rengiamomis pagal išankstinius nusistatymus ar tenkinant grupinius, politinius interesus. Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas draudimas platinti dezinformaciją ir informaciją, šmeižiančią, įžeidžiančią žmogų, žeminančią jo garbę ir orumą. Minėto įstatymo 41 straipsnio 2 dalies 1 punktą įpareigoja žurnalistus teikti teisingas, tikslias ir nešališkas žinias, kritiškai vertinti savo informacijos šaltinius, atidžiai ir rūpestingai tikrinti faktus.

Nurodytos principinės nuostatos suponuoja viešosios informacijos rengėjo atsakomybę, jeigu ji paskelbia tikrovės neatitinkančią, asmens garbę ir orumą žeminančią ir (arba) netikslią, neteisingą, šališką informaciją. Asmuo, kuris naudojasi teise nevaržomai skleisti informaciją, privalo laikytis įstatymų nustatytų apribojimų, nepiktnaudžiauti informacijos laisve, įgyvendindamas šią teisę, neturi varžyti kitų asmenų teisių. Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra pažymėjęs, jog pagal Konvencijos 10 straipsnį laisvės garantija suteikiama spaudai su sąlyga, kad ji veikai siekdama pateikti informaciją, kuri yra verta pasitikėjimo, ir gerbdama žurnalistų profesinės etikos reikalavimus (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007-06-14 sprendimas byloje *Hachette Filipacchi Associes v. Prancūzija*).

Ištyręs pareiškėjų skundą, žurnalistų etikos inspektorius pažymėjo, jog svarbu įvertinti ne tik atskirus teiginius bei publikacijas, bet ir viešosios informacijos rengėjo ir (ar) skleidėjo veiklą kaip visumą, sistemingai skelbiant neigiamą informaciją pareiškėjų atžvilgiu. Atsižvelgiant į tai, kad iširtose publikacijose informacija buvo pateikiama vienašališkai, deramai jos nepatikrinus bei neužtikrinant nuomonių įvairovės principo, skelbiami išimtinai negatyvūs pareiškėjų vertinimai, kuriuos sustiprino vartojami neigiami epitetai, tačiau buvo nutylimi faktai, rodantys viešosios informacijos rengėjo ir skleidėjo pagrindinio akcininko tiesioginį suinteresuotumą bei dalyvavimą aprašomuose įvykiuose, inspektorius konstatavo, jog buvo pažeisti Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje, 22 straipsnio 8 dalies 1 ir 2 punktuose bei 41 straipsnio 2 dalies 1 punkte įtvirtinti reikalavimai.

Aptariamu sprendimu inspektorius pabrėžė, jog situacija, kada visuomenės informavimo priemonėje aprašomi įvykiai ar teismo procesai, kurių baigtis yra tiesiogiai susijusi su viešosios informacijos rengėjo ir skleidėjo akcininko turтинiais interesais, tačiau apie tai yra nutylima publikacijoje, nėra suderinama su Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu reikalavimu viešąją informaciją pateikti teisingai, tiksliai ir nešališkai. Informacijos apie viešosios informacijos rengėjo bei skleidėjo dalyvio tiesioginį suinteresuotumą aprašomos situacijos atžvilgiu nepaskelbimas neleidžia skaitytojams susidaryti objektyvaus vaizdo dėl pateikiamų vertinimų patikimumo ir galimo šališkumo. Tokiu būdu visuomenės informavimo priemonė neįgyvendina savo misijos teisingai, tiksliai ir nešališkai informuoti visuomenę ją dominančiais klausimais, tačiau tiesiogiai tarnauja jos savininko turтинiais ir kitiems interesams, apie kuriuos sąmoningai nutylima viešai skelbiant informaciją. Šį inspektoriaus sprendimą viešosios informacijos rengėjai apskundė teismui. Teismo sprendimas byloje dar nėra priimtas.

Tačiau aptartoje situacijoje svarbu užduoti klausimą, ar Visuomenės informavimo įstatyme pakanka teisinių nuostatų, reikalaujančių atskleisti leidėjo ar žiniasklaidos bendrovės akcininko ryšius su kitomis įmonėmis ar verslo grupėmis, apie kurias skelbiama informacija gali būti mažiau objektyvi. Nors šią situaciją reglamentuoja Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 33 straipsnis, tenka pasakyti, kad įstatyme tokių nuostatų nepakanka.

Nagrinėjamu atveju vertėtų atsižvelgti į 1996 m. redakcijos Visuomenės informavimo įstatymą, kurio 39 straipsnyje buvo nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai deklaruoja savo pajamas ir turtą įstatymų nustatyta tvarka, viešai *skelbia apie savo ekonominius ir finansinius ryšius su ūkiniais subjektais, finansų kredito įstaigomis, komerciniais bankais, apie savo giminystės ryšius su valstybės institucijų pareigūnais Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos nustatyta tvarka.*² Būtent žiniasklaidos savitvarkos institucijai – Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai – buvo patikėta nustatyti tvarką, kuria vadovaudamiesi viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai turėjo pareigą ne tik deklaruoti savo ekonominius ir finansinius ryšius su ūkiniais subjektais, finansų kredito įstaigomis, komerciniais bankais, bet ir nurodyti savo giminystės ryšius su valstybės pareigūnais. Lyginti šią nuostatą su šiandien galiojančio Visuomenės informavimo įstatymo 24 straipsniu būtų tas pats, kaip lyginti dieną su naktimi. Be to, minėtos teisės normos, turinčios neabejotiną įtaką viešosios informacijos skaidrumui, nešališkumui ir objektyvumui, Visuomenės informavimo įstatyme nebeliko. Todėl

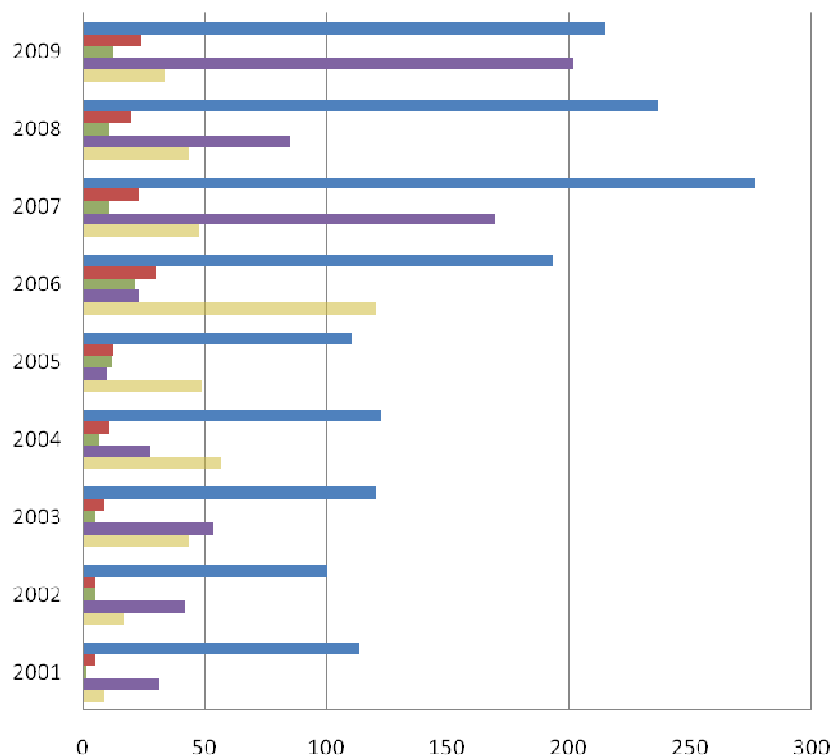
² žr. Visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 1996, Nr. 71-1706) redakcijos 39 straipsnį.

Lietuvos Respublikos Seimo sudarytai darbo grupei būtų gera proga ne tik atgaivinti šią normą, bet ir pačiame įstatyme nustatyti jos įgyvendinimo esminius reikalavimus, kad ji būtų veiksminga. Šios normos įgyvendinimas praktikoje gerokai palengvėtų, jei duomenys apie viešosios informacijos rengėjus ir skleidėjus būtų skelbiami Juridinių asmenų registre jau surinktų duomenų pagrindu.

Būtina pabrėžti, kad viešosios informacijos rengėjo pareiga informuoti visuomenę neapsiriboja vien surinktos ar informacijos šaltinių pateiktos informacijos paskelbimu, bet apima ir tokios informacijos kritišką įvertinimą, susilaikymą nuo nepagrįstų, nepatikrintų, faktais neparemtų kaltinimų skleidimo. Be to, viešosios informacijos rengėjas, informuodamas apie asmens veiksmus, kurie yra ikiteisminio tyrimo objektas, turi susilaikyti nuo išankstinio vertinimo apie aprašomo asmens kaltę. Pagrindinių visuomenės informavimo principų nesilaikymas, informacijos objektyvumo, nuomonių įvairovės reikalavimų nepaisymas, nekaltumo prezumpcijos pažeidimas – dažniausiai žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimu nustatomi Visuomenės informavimo įstatymo pažeidimai (žr. 2 diagramą).

2 diagrama

2001-2009 m. skundų statistika

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
■ Pateikti (gauti) skundai	114	101	121	123	111	194	277	237	215
■ Garbės ir orumo pažeidimai	5	5	9	11	13	30	23	20	24
■ Privatumo pažeidimai	2	5	5	7	12	22	11	11	13
■ Kiti pažeidimai (nekaltumo prezumpcijos, nuomonių įvairovės, objektyvumo ir kt.)	32	42	54	28	10	23	170	86	202
■ Nenustatyta pažeidimų	9	17	44	57	49	121	48	44	34

Štai išnaginėjęs pareiškėjo, laikinai einančio vienos bendrovės, administruojančios sostinės turgavietę, direktoriaus pareigas, skundus dėl tikrovės neatitinkančios, jo garbę ir orumą žeminančios informacijos žurnalistų etikos inspektorius pažymėjo, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, kol juos paskleidęs asmuo neįrodo priešingai. Pareiga įrodyti duomenų tikrumą tenka duomenis paskleidusiam asmeniui – viešosios informacijos rengėjui. Viešosios informacijos rengėjas turi pareigą kritiškai vertinti informacijos šaltinį ir tikrinti jo suteiktą informaciją, ypač, kai toks šaltinis yra netiesioginis ar neoficialus.

Sprendime inspektorius pažymėjo, jog ginčo informacija apie pareiškėją buvo pateikta taip, jog nelieka abejonių, kad publikacijose aprašytuose turgavietės prekeivių skunduose nurodytas nusikalstamas veikas padarė pareiškėjas. Tačiau nekaltumo prezumpcijos principas informuojant visuomenę apie tiriamas nusikalstamas veikas reikalauja vengti formuluočių apie įrodytą įtariamojo ar kaltinamojo kaltę. Kadangi nagrinėjamu atveju paskleisdamas informaciją šių sąlygų viešosios informacijos rengėjas nepaisė, inspektorius nustatė, kad publikacijoje panaudotos formuluočios nesuderinamos su nekaltumo prezumpcijos principu.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą nekaltumo prezumpcijos principą asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą vykdo tik teismai. Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas skleisti nekaltumo prezumpciją pažeidžiančią informaciją, tačiau šis draudimas siejamas su kita būtina sąlyga – kliudymu teisminės valdžios nešališkumui, kuris turi būti ne menamas, bet realus. Nekaltumo prezumpcijos principo esmė yra ta, kad iki teismo nuosprendžio įsiteisėjimo galioja asmens nekaltumo prielaida.

Nekaltumo prezumpcijos principas įtvirtintas ir Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis reglamentuoja visą baudžiamąjį procesą, nepaisant jo baigties, todėl net ir vėlesnis asmens pripažinimas kaltu negali panaikinti pradinės jo teisės būti laikomam nekaltu, kol kaltumas neįrodytas pagal įstatymą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. rugsėjo 19 d. sprendimas byloje *M. v. Serbija*). Tai reiškia, kad žiniasklaida neturi užbėgti įvykiams už akių, o viešosios informacijos rengėjai negali skelbti savo verdiktą visuomenei pažeisdama įstatymo viršenybės principą.

Informacijos objektyvumas taip pat susijęs su nuomonių įvairovės principo užtikrinimu. Siaurąja prasme šis principas reiškia, kad kiekviena visuomenės informavimo priemonė turi būti nešališka pateikdama kuo daugiau tarpusavyje nepriklausomų šaltinių nuomonių. Žiūrint plačiau, nuomonių įvairovės principas reiškia žiniasklaidos pliuralizmo ir konkurencingumo užtikrinimą, antimonopolinių principų, kliudančių koncentruoti žiniasklaidos priemones, nustatymą.

Visuomenės informavimo įstatymo 16 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad gerbdami nuomonių įvairovę, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai turi visuomenės informavimo priemonėse pateikti kuo daugiau viena nuo kitos nepriklausomų nuomonių. Tokia įstatymo nuostata įtvirtina nuomonių įvairovės principą, pažymi informacijos šaltinių svarbą siekiant didesnio viešosios informacijos objektyvumo. Įstatymo 22 straipsnio 8 dalies 1 punkte teigiama, kad viešosios informacijos rengėjai, skleisdami informaciją visuomenei, neturi iškraipyti teisingos, nešališkos informacijos bei nuomonių ir panaudoti tai savanaudiškiems tikslams. Viešoji informacija yra nesuderinama su žurnalistinėmis kampanijomis, rengiamomis pagal išankstinius nusistatymus ar tenkinant grupinius, politinius interesus. Šio įstatymo 41 straipsnio 2 dalies 1 punkto nuostata įpareigoja žurnalistus teikti teisingas, tikslas ir nešališkas žinias, kritiškai vertinti savo informacijos šaltinius, atidžiai ir rūpestingai tikrinti faktus, remtis keliais šaltiniais. Jeigu nėra galimybės patikrinti informacijos šaltinio patikimumo, tai nurodyti skelbiamoje informacijoje. Iš kitos pusės, Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis garantuoja informacijos šaltinio paslaptį ir viešosios informacijos rengėjui suteikia teisę neatskleisti savo šaltinio.

Net ir įstatymui saugant informacijos šaltinio paslaptį žurnalistų etikos inspektoriaus praktikoje nagrinėjant skundus išryškėja atvejai, kai panaudojant formuluotes „šaltinių duomenimis“, „neoficialių šaltinių teigimu“ ir pan. yra skleidžiama nepatikrinta informacija siekiant sudaryti įspūdį, jog šaltinis yra neiginčytinas arba kad informacija parengta remiantis daugiau nei vienu šaltiniu. Kad viešosios informacijos rengėjas rėmėsi tik gaudu, dažniausiai paaiškėja gavus paaiškinimus, surinkus kitą tiesiogiai su tyrimu susijusią informaciją, pasidomėjus informacijos šaltiniais. Tuo tarpu informacija, paremta gaudais, pramanais ar kitais „neoficialiais“ šaltiniais, kaip priedanga, nesuderinama su pagrindiniais visuomenės informavimo principais, ir nelaikytina garbinga, tiriamąja žurnalistika. Būtina akcentuoti, kad pareiga tikrinti surinktą informaciją viešosios informacijos rengėjui nekyla, kai remiamasi oficialia valstybės ar savivaldybės institucijos ar įstaigos informacija. Visais kitais atvejais šaltinio suteikta informacija turi būti kritiškai įvertinta ir patikrinta.

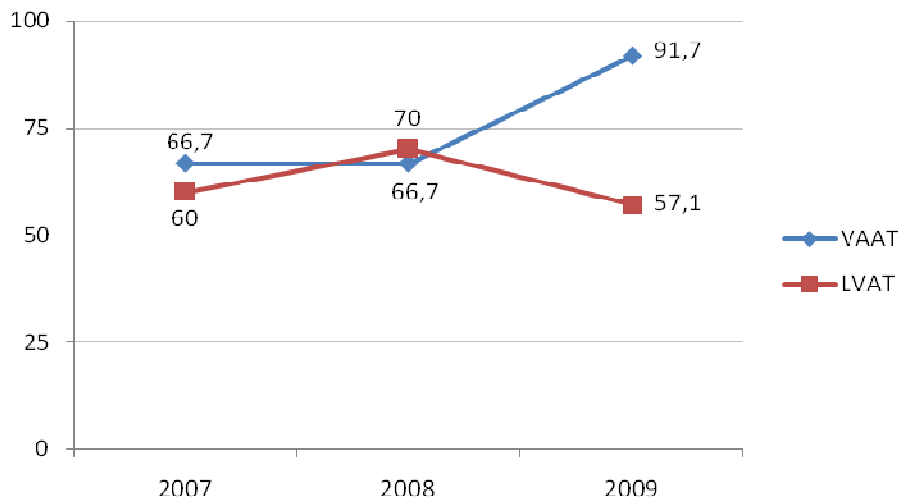
Kaip jau buvo paminėta, dažniausiai pažeidimai, kuriuos nustato inspektorius, susiję su šališku, neobjektyviu, selektyviu informacijos pateikimu. Tačiau esama ir kitų kategorijų skundų, dėl kurių inspektoriaus priimti sprendimai taip pat dažnai skundžiami teismui.

Šioje ataskaitoje aptariami 2009 m. įvykę teisminiai procesai nesuformavo naujos praktikos dėl žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimų, tačiau iš esmės patvirtino žurnalistų etikos inspektoriaus praktikos teisingumą ir pagrįstumą nagrinėjant skundus dėl privataus gyvenimo bei garbės ir orumo pažeidimų. Lyginant su praėjusiais metais, ataskaitiniu laikotarpiu Vilniaus apygardos administracinis teismas (VAAT) priėmė kur kas mažiau žurnalistų etikos inspektoriui nepalankių sprendimų, tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (LVAT) nepagrįstais žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimus 2009 m. įvardino dažniau (žr. 3 diagramą).

Vidutiniškai tik apie 25 proc. inspektoriaus priimtų ir teismui apskųstų sprendimų pripažįstami nepagrįstais įsiteisėjusiu teismo sprendimu.

Vilniaus apygardos administracinis teismas sprendime administracinėje byloje Nr. I-942-602/2009 pasisakė dėl nekaltumo prezumpcijos principo taikymo informuojant visuomenę apie atliktą ikiteisminį tyrimą. Teismas pritarė žurnalistų etikos inspektoriaus išvadai, jog publikacijų antraštėse paskelbti teiginiai „Mafijos istorijoje – ryškūs prokuroro pėdsakai“, „Prokuroras ne draskė, o audė mafijos voratinklį Panevėžyje“ yra metaforos, t.y. literatūrinės išraiškos priemonės, kuriomis iš esmės visuomenei suteikiama informacija, kad publikacijose rašoma apie tam tikrus teisėsaugos pareigūno ir asmenų, kurių veikas tirti yra minėto pareigūno kompetencijoje, ryšius. Iš minėtų publikacijų antraščių negalima daryti vienareikšmiškos išvados, kad pareiškėjas dalyvavo nusikalstamo susivienijimo veikloje.

3 diagrama

Teismas sutiko su žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimu, kad publikacijų turinys pareiškėjo atžvilgiu nekaltumo prezumpcijos nepažeidžia. Byloje nustatyta, kad Lietuvos Generalinė prokuratūra pranešimu spaudai informavo visuomenę, kad pareiškėjo atžvilgiu atliktas ikiteisminis tyrimas, taip pat kokių nusikaltimų padarymu pareiškėjas yra įtariamas ir kokios aplinkybės ikiteisminio tyrimo metu nustatytos ir nurodytos kaltinamajame akte. Publikacijose, kurios buvo paskelbtos jau po minėto pranešimo spaudai, viešosios informacijos rengėjas pagrįstai rėmėsi nustatytomis aplinkybėmis, t.y. faktais, kad pareiškėjo atžvilgiu atliktas ikiteisminis tyrimas ir surašytas kaltinamasis aktas perduotas teismui. Kokiu būdu ir priemonėmis autorius surinko visą kitą informaciją, sudarančią publikacijų turinį, neturi esminės reikšmės; svarbu nustatyti, ar pateikiamos nuomonės esmė atitinka realiai egzistuojančias faktines aplinkybes. Tokios aplinkybės byloje nustatytos ir to neneigė pareiškėjas. Autoriaus pareikštą nuomonę dėl tam tikrų pareiškėjo veiksmų negalima laikyti kaip pažeidžiančią nekaltumo prezumpciją, nes nekaltumo prezumpcijos esmė – neleisti nepagrįstai susidaryti nuomonei, kad asmuo yra kaltas nusikalstamos veikos padarymu, bet ne tokia, kad asmuo negali būti įtariamas nusikalstamos veikos padarymu, ir apie tai, kaip ir galimas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, visuomenė gali būti informuojama. Kadangi pareiškėjas buvo viešasis asmuo, visuomenė pagrįstai turėjo teisę žinoti, kuo ir dėl kokių priežasčių pareiškėjas buvo įtariamas, nepaisant to, kad minėta nuomonė pareiškėjui buvo nepalanki.

Teismas patvirtino ir tą inspektoriaus sprendimo dalį, kurioje buvo teigiama, jog turi būti nustatyta ne tik, ar paskelbtas informacijos turinys atitinka jam keliamus reikalavimus, bet taip pat, ar tokia paskelbta informacija nekliudys teisminės valdžios nešališkumui, be to, toks kliudymas turi būti realus, o ne menamas.

Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. I-1721-426/2009 patvirtino tinkamą garbės ir orumo gynimo, teisės į atvaizdą aiškinimą ir taikymą žurnalistų etikos inspektoriaus veikloje. Teismas pažymėjo, jog pareiškėjo fotonuotrauka buvo padaryta teismo posėdžių salėje, t.y. viešojoje vietoje, siekiant supažindinti skaitytojus su baudžiamosios bylos baigtimi, todėl, teismo manymu, asmens sutikimas nagrinėjamu atveju nebuvo reikalingas. Nuotraukos panaudojimas publikacijoje, atsižvelgus į jos turinį, nežemina pareiškėjo garbės ir orumo. Be to, byloje nėra duomenų, kad pareiškėjas kokiu nors būdu prieštaravo jo nufotografavimui teismo posėdžių salėje. Teismas sutiko su inspektoriaus sprendimu ir padarė išvadą, kad pareiškėjo teisė į privatumą ir jo atvaizdą šiuo atveju nebuvo pažeistos.

Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. I-1512-437/2009 patvirtino žurnalistų etikos inspektoriaus išvadą, jog publikacijoje paskelbtame tekste ir nuotraukose perduodama tikrovės neatitinkanti asmens garbę ir orumą žeminanti žinia, jog pareiškėjas suniokojo svetimą turtą, nepaisant to, kad šį atvejį tyrė policija ir nustatė nusikalstamos veikos požymių. Viešosios informacijos rengėjas teigė, jog pateikdamas šią informaciją žurnalistas rėmėsi Kriminalinės policijos Nusikaltimų tyrimo skyriaus tyrėjo nutarimu nepradėti ikiteisminio tyrimo pareiškėjo atžvilgiu, nes ši nusikalstama veika priskiriama prie privataus kaltinimo bylų ir jose ikiteisminis tyrimas neatliekamas. Teismas pritarė žurnalistų etikos inspektoriaus pozicijai, kad minėtame nutarime pagal nukentėjusiojo pareiškime išdėstytas faktines aplinkybes policijos tyrėjas nustatė, kad šioje pareiškėjo veikoje yra nusikalstamos veikos požymiai, tačiau tai dar nereiškia, kad pareiškėjas iš tiesų įvykdė minėtą nusikalstamą veiką ar atliko nukentėjusiojo pareiškime nurodytus veiksmus. Kadangi nukentėjusiajam kreipusis į teismą privataus kaltinimo tvarka, pareiškėjo nekaltumas buvo patvirtintas vėliau paskelbtame išteisinamajame teismo nuosprendyje, Vilniaus apygardos administracinis teismas padarė išvadą, jog buvo paskelbta tikrovės neatitinkanti informacija apie pareiškėją. Be to, informacija apie asmens padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai žeminanti jo garbę ir orumą. Įvertinęs visas aplinkybes, teismas pripažino, kad žurnalistų etikos inspektorius pagal savo kompetenciją išnagrinėjo jam pateiktą skundą ir tinkamai pritaikė teisės normas.

Vilniaus apygardos administracinis teismas administracinėje byloje Nr. I-118-121/2009 pripažino tinkamą teisės į privatų gyvenimą reglamentuojančių normų taikymą žurnalistų etikos inspektoriaus veikloje. Šioje byloje teismas nurodė, kad visuomenės informavimo priemonių laisvės skleisti privataus gyvenimo faktus, susijusius su asmens sveikata ribos nustatytos Sveikatos sistemos įstatymo 52 straipsnio 1 dalyje. Asmens sveikatos viešumas yra ribojamas norint užtikrinti asmens privataus gyvenimo ir jo asmens sveikatos paslapties neliečiamumą, o minėto straipsnio 2 dalis draudžia skelbti visuomenės informavimo priemonėse informaciją apie asmens sveikatą be raštiško jo sutikimo. Informacija apie gimdymo metu atliktą operaciją yra tiesiogiai susijusi su sveikatos būkle, t.y. asmens sveikatos informacija ir yra asmens privataus gyvenimo dalis. Be to, teismas pažymėjo, kad sutikimu skleisti informaciją apie asmens privatų gyvenimą negali būti laikoma ta aplinkybė, kad asmuo nevengė bendrauti su žiniasklaidos atstovais ir pateikdavo informaciją, priskirtiną intymiai privataus gyvenimo sferai. Teismas pabrėžė, jog pasirinkti, kokia asmens privataus gyvenimo dalis gali būti prieinama visuomenei yra asmens teisė, nes kiekvienas asmuo, net ir būdamas savo veiklos srityje žinomas, privačiomis temomis dažnai bendraujantis su žiniasklaida, turi diskrecijos teisę nuspręsti, ar atskleisti ir kokia apimtimi atskleisti informaciją, kuri sudaro privataus gyvenimo dalį. Šis teismo sprendimas nebuvo apskūstas, todėl įsigaliojo praėjus apskundimo terminui.

Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. I-701-662/2009 patvirtino tinkamą garbės ir orumo, privataus gyvenimo apsaugos ir nekaltumo prezumpcijos užtikrinimą reglamentuojančių normų taikymą ir aiškinimą žurnalistų etikos inspektoriaus veikloje. Teismas pažymėjo, kad ginčo publikacijoje paskelbta informacija, nepaisant vartojamos terminologijos specifikos, iš esmės atitinka tikrovę, t.y. baudžiamosios bylos aplinkybes ir medžiagą, todėl pareiškėjo garbės ir orumo pažeidimas nekonstatuotinas. Teismas pabrėžė, kad aptariama publikacija iš esmės grindžiama informacija, kuri buvo gauta viešo baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu, todėl negali būti laikoma pažeidžiančia asmens ar jo šeimos privatų gyvenimą. Be to, apskūsdamas inspektoriaus sprendimą pareiškėjas iš Lietuvos valstybės, kurios atstovu nagrinėjamoje byloje buvo žurnalistų etikos inspektorius, prašė priteisti 5,25 mln. Lt. neturtinei žalai atlyginti. Teismas pažymėjo, kad byloje nenustatyti atsakovę atstovaujančios institucijos neteisėti veiksmai, pareiškėjas nenurodė ir nepateikė jokių įrodymų, kaip atsakovų veiksmai jam sukėlė fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, dvasinį sukretimą, emocinę depresiją, pažeminimą, reputacijos pablogėjimą ar bendravimo galimybių sumažėjimą. Tariami padarytos neturtinės (moralinės) žalos faktai nėra patvirtinti jokiais objektyviais įrodymais. Ši teismo nutartis buvo apskūsta Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, kuris byloje galutinio sprendimo kol kas nepriėmė.

Vilniaus apygardos administracinis teismas sprendime administracinėje byloje Nr. I-2281-244/2009 pasisakė dėl sutikimui skelbti privačią informaciją ir tokios sutikimo atšaukimui taikomų reikalavimų. Teismas sutiko su žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimu, jog konkrečiu atveju negali būti laikoma tinkamu sutikimu pareiškėjos raštas, jog ji, susipažinusi su laidos turiniu, žurnalistui pretenzijų neturi, nes minėtas raštas buvo parengtas prieš metus laiko, kai laidą norėta rodyti kitu televizijos kanalu, be to, raštas skirtas kitam viešosios informacijos rengėjui. Įstatyme nėra nustatyta, kokia turi būti sutikimo skelbti informaciją atšaukimo forma, taip pat nėra reikalaujama, kad sutikimas skelbti informaciją turi būti išreikštas raštu. Tai, kad laida prieš metus laiko pareiškėjos prašymu nebuvo paskelbta, buvo žinoma ir viešosios informacijos rengėjui, tai per posėdį patvirtino jo atstovas. Televizijos kanalas ginčo objektu esančią laidą transliavo po ilgo laiko tarpo, per kurį galėjo išsiaiškinti pareiškėjos nesutikimo skelbti informaciją aplinkybes. Teismas padarė išvadą, jog viešosios informacijos rengėjas ir skleidėjas neįvykdė savo pareigos gauti aiškiai ir nedviprasmiškai išreikštą pareiškėjos sutikimą skelbti privataus pobūdžio informaciją apie ją ir jos sūnų.

Nepaisant to, kad ne visi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai inspektoriui palankūs, dauguma šio teismo nutarčių patvirtino, jog žurnalistų etikos inspektoriui

teikiamų skundų nagrinėjimo praktika yra formuojama teisinga linkme, tinkamai apginant asmenų teises ir teisėtus interesus visuomenės informavimo srityje.

Atskiro aptarimo verta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009-04-17 nutartis administracinėje byloje Nr. P⁸²²-68/2009, kuria teismas patenkino žurnalistų etikos inspektoriaus prašymą atnaujinti procesą administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-343/2008. Teismas konstatavo, kad nurodytoje administracinėje byloje Nr. A³⁹-308/2008, kurios aplinkybės iš esmės analogiškos šios administracinės bylos aplinkybėms (teismui buvo skundžiami viešojo administravimo subjekto priimti sprendimai, sprendimais poveikio priemonės taikytos fiziniams asmenims, o dėl sprendimų panaikinimų kreipėsi juridiniai asmenys), buvo priimtas kitoks sprendimas, galima daryti išvadą, kad nagrinėjant bylą galimai buvo padaryta materialinės teisės normų pažeidimų jas taikant, buvo nukrypta nuo formuojamos administracinių teismų praktikos, todėl procesas šioje byloje atnaujintinas, bylą perduodant Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui nagrinėti iš naujo. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2009-10-05 nutartimi administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-1887/2009 konstatavo, kad tuo atveju, kai atnaujinamas procesas administracinėje byloje, iš naujo nagrinėjant bylą ji revizuojama tik toje dalyje, kurioje atnaujintas procesas, t.y. vertintina tik tai, ar UAB „Sekundės redakcija“ yra tinkamas pareiškėjas nagrinėjamoje byloje. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad dienraštis „Sekundė“ yra valdomas UAB „Sekundės redakcija“, todėl nustatytas įpareigojimas paneigti atitinkamą informaciją visuomenės informavimo priemonėje yra tiesiogiai susijęs su UAB „Sekundės redakcija“ teisėmis ir pareigomis. Teismas 2009-04-16 administracinėje byloje Nr. A⁵⁵⁶-486/2009 yra konstatavęs, kad tuo atveju, kai duomenų apie redakcijos įregistravimą juridiniu asmeniu nėra, redakcijos interesus turėtų atstovauti viešosios informacijos skleidėjas – laikraščio valdytojas, kaip juridinis asmuo, arba jos įgaliotas asmuo. Kadangi inspektoriaus nustatytas įpareigojimas paneigti paskleistas žinias tiesiogiai susijęs su UAB „Sekundės redakcija“ teisėmis ir interesais, teismas konstatavo, kad UAB „Sekundės redakcija“ vertintina kaip tinkamas pareiškėjas nagrinėjamoje byloje, todėl paliktas galioti pirmosios instancijos teismo sprendimas, kuriuo inspektoriaus sprendimas panaikintas. Šiuo teismo sprendimu inspektorius buvo įpareigotas iš naujo išnagrinėti asmenų skundą.

Vilniaus apygardos administracinis teismas administracinėje byloje Nr. I-43-244/2009 priėmė sprendimą, kuriuo iš esmės patvirtino žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimą ir pripažino tinkamą teisės į asmens garbės ir orumo bei privatumo apsaugą aiškinimą ir taikymą žurnalistų etikos inspektoriaus veikloje. Žurnalistų etikos inspektorius sprendime padarė išvadą, kad nors publikacijoje aprašomi asmenys nėra konkrečiai įvardijami, tačiau pateikiama pakankamai privataus gyvenimo aplinkybių ir duomenų (šeiminiai ryšiai, darbovietės, einamos pareigos ir pan.), pagal kuriuos aprašomi asmenys galėjo būti identifikuoti. Kadangi aprašomi asmenys buvo siejami su nusikalstamos veikos atlikimu, inspektorius nustatė ne tik teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą, bet ir garbės ir orumo pažeidimą. Pirmosios instancijos teismui patvirtinus žurnalistų etikos sprendimą viešosios informacijos rengėjas apeliacine tvarka kreipėsi į Lietuvos vyriausiąjį administracinį teimą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nutartimi patvirtino pirmosios instancijos teismo, kartu ir žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimą ir pažymėjo, kad paskelbtoje publikacijoje ir ją lydinčioje iliustracijoje buvo pakankamai duomenų, kuriais remdamiesi tiek byloje trečiaisiais suinteresuotais asmenimis esantys asmenys, tiek pašaliniai asmenys be papildomos informacijos galėjo atpažinti, jog rašoma būtent apie trečiuosius suinteresuotus asmenis. Teismas taip pat pabrėžė, jog asmenų, supratusių, kad paskleistos žinios yra apie trečiuosius suinteresuotus asmenis, skaičius yra nesvarbus.³

Vilniaus apygardos administracinio teismo nutartimi administracinėje byloje Nr. I-3463-171/2008 teismas patvirtino tinkamą garbės ir orumo bei dalykinės reputacijos apsaugą ir viešojo intereso užtikrinimą reglamentuojančių normų taikymą ir aiškinimą žurnalistų etikos

³ LVAT 2010-02-17 nutartis administracinėje byloje Nr. A⁷⁵⁶-151/2010, UAB „Šiaulių kraštas“ v. žurnalistų etikos inspektorius.

inspektorius veikloje. Šioje byloje teismas taip pat nurodė, kad maksimalaus skundo išnagrinėjimo termino praleidimas nelaikytinas esminiu pažeidimu, kadangi pareiškėjo skundas buvo ištirtas išsamiai. Ši teismo nutartis buvo apskūsta Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Lietuvos vyriausias administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A-261-70/2009 priėmė nutartį, kuria patvirtino pirmosios instancijos teismo sprendimą ir pažymėjo, kad nustatyto termino praleidimas priimto sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui įtakos neturi.

Kalbant apie Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimus ryškesnius praktikos pavyzdžius būtų galima išskirti ir pagal tematiką. Per ataskaitinį laikotarpį galutinai susiformavo praktika dėl viešosios informacijos pateikimo, kai kalbama apie galimai alkoholi vartojančius asmenis.

Žurnalistų etikos inspektorius nagrinėjo politikės skundą dėl laikraščio publikacijoje pažeistos jos garbės ir orumo. Publikacijoje buvo aprašoma pareiškėjos būsena viešoje vietoje, kuri, pasak neįvardintų šaltinių, buvo neįprasta ir galimai sąlygota alkoholio vartojimo. Atlikęs skundo tyrimą, žurnalistų etikos inspektorius priėmė sprendimą išpėti viešosios informacijos rengėją, kadangi nepateikdamas jokių duomenų ar įrodymų, patvirtinančių paskelbtą žinią, viešosios informacijos rengėjas formavo klaidingą visuomenės nuomonę apie pareiškėją kaip netinkamai besielgiantį asmenį bei tokiu būdu pažemino jos garbę ir orumą.

Nesutikdamas su inspektorius sprendimu viešosios informacijos rengėjas jį apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui. Viešosios informacijos rengėjas nesutiko, kad kitų asmenų pasakojimais paremtos šių asmenų nuomonės, jiems susidaręs išpūdis, jog pareiškėja galėjo būti paragavusi alkoholio, žurnalistų etikos inspektorius buvo pripažintas žinia. Viešosios informacijos rengėjo teigimu, jis negalėjo būti išpėtas ir dėl Visuomenės informavimo įstatymo 41 straipsnio 2 dalyje numatytų pareigų pažeidimo, kadangi šioje normoje įtvirtintos žurnalistų, o ne viešosios informacijos rengėjų pareigos. Be to, viešosios informacijos rengėjas ginčijo inspektorius galimybę nagrinėti skundą ir priimti sprendimą visuomenės informavimo įstatymo nuostatų laikymosi požiūriu tada, kai tame pačiame skunde keliamą Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso pažeidimo klausimą inspektorius perduoda Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai nagrinėti pagal kompetenciją. Viešosios informacijos rengėjo nuomone, tokiu būdu inspektorius pažeidžia Viešojo administravimo įstatymą, nes dėl to paties skundo priima du sprendimus.

Vilniaus apygardos administracinis teismas konstatavo, kad viešosios informacijos rengėjas publikacijoje pateikė informaciją apie faktus, kurie objektyviai nebuvo nustatyti. Atsižvelgdamas į tai, teismas sprendė, jog publikacijoje pateikiama informacija negali būti pripažinta objektyvia, tikslia, nešališka. Teismas pripažino, jog buvo pažeistas Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtintas draudimas skelbti šmeižikišką, įžeidžiančią žmogų, žeminančią jo garbę ir orumą, o tuo pačiu ir netikslią bei šališką informaciją. Teismas konstatavo, jog viešosios informacijos rengėjas savo veikloje naudodamasis žurnalistų, korespondentų paslaugomis, kurie veikia ne savo asmeniniais interesais, o viešosios informacijos rengėjo naudai, negali nusišalinti nuo šių asmenų darbo rezultatų kontrolės. Todėl teismas konstatavo, kad inspektorius sprendime pagrįstai nustatė, jog buvo pažeistos Visuomenės informavimo įstatymo 41 straipsnio 2 dalies nuostatos ir tinkamas atsakomybės subjektas už šį pažeidimą yra pats viešosios informacijos rengėjas, o ne konkretus publikaciją parašęs žurnalistas.

Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos veiklos sritis skiriasi nuo inspektorius atliekamų funkcijų. Inspektorius prižiūri, kaip įgyvendinamos Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos, o komisija nagrinėja Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso pažeidimus. Ta pačia publikacija gali būti padaryti skirtingi pažeidimai, iš kurių vieni nagrinėtini Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos, o kiti – inspektorius. Todėl teismas sprendė, kad inspektorius, perduodamas pareiškėjo skundą dalyje dėl Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso pažeidimo nagrinėti Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai, o pats šį skundą nagrinėdamas Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų laikymosi atžvilgiu, veikė tinkamai. Inspektorius

sprendimas pripažintas teisėtu ir pagrįstu. Vilniaus apygardos administracinis teismas priėmė sprendimą atmesti viešosios informacijos rengėjo skundą.

Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimą viešosios informacijos rengėjas apeliacine tvarka apskundė Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Apeliantas, nesutikdamas su pirmosios instancijos teismo sprendimu, skundą grindė tuo, kad teismas, priimdamas sprendimą, netinkamai įvertino faktines aplinkybes bei neteisingai taikė ir aiškino teisės aktus. Apeliantas skundą motyvavo tuo, kad žurnalistų etikos inspektorius ir pirmosios instancijos teismas netinkamai atribojo žinią nuo nuomonės, neįvertino, jog publikacijoje pateikiama informacija yra „tik neoficiali nuomonė“, mačiusiųjų žmonių išpūdis, o ne žinia, todėl publikuota informacija be pagrindo kvalifikuota kaip teisės pažeidimas. Apeliantas skunde nurodė, jog žurnalistų etikos inspektorius pažeidė pagrindines administracinio akto priėmimo procedūras, nes dėl to paties skundo priėmė du sprendimus, todėl, apelianto teigimu, toks inspektoriaus sprendimas turėjo būti panaikintas.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad publikacijos turinys patvirtina, jog šiuo atveju publikacijoje buvo paskelbta žinia, nes tai yra naujo pobūdžio informacija apie asmenį, o ne nuomonė apie žinias, susijusias su tikrais, jau skelbtais anksčiau įvykiais. Šios aplinkybės nepaneigia ir tai, kad pačioje publikacijoje nurodoma, kad tai „neoficiali nuomonė“ bei „mačiusiųjų išpūdis“. Visuomenė turi teisę gauti teisingą informaciją, taip pat ir informaciją apie viešąjį asmenį. Informacijos teisingumą privalo pagrįsti viešosios informacijos rengėjas, kuris turi teisę pats pasirinkti jos pagrindimo būdą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas patvirtino, kad nors publikuotą informaciją pateikė žurnalistas, tačiau už publikaciją atsako viešosios informacijos rengėjas.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nustatė, kad žurnalistų etikos inspektorius skundą dėl Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų pažeidimo išnagrinėjo savo kompetencijos ribose ir dėl to priėmė sprendimą, kuriuo užbaigė skundo nagrinėjimo procedūrą. Skundo perdavimas nagrinėti Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai dėl galimai padarytų jos kompetencijai priskirtų nagrinėti etikos pažeidimų inspektoriaus priimtam sprendimui įtakos neturi, nes juo inspektorius neužbaigė skundo nagrinėjimo. Kiekviena institucija priima sprendimus jai suteiktos kompetencijos ribose ir dėl kiekvieno sprendimo gali būti reiškiamas nesutikimas. Šiuo atveju nėra pagrindo pripažinti, kad inspektorius priėmė du sprendimus.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas tinkamai vertino teisės aktus, reguliuojančius ginčo santykius bei faktines ginčo aplinkybes, priėmė teisėtą ir pagrįstą sprendimą. Todėl viešosios informacijos rengėjo apeliacinis skundas buvo atmestas.⁴

Kita ataskaitiniu laikotarpiu svarbi administracinė byla, kurioje atsakovu buvo patrauktas žurnalistų etikos inspektorius, lietė pastaruoju metu itin išpopuliarėjusių internetinių dienoraščių (blogų, tinklaraščių) informacijos skleidimo specifiką.

Žurnalistų etikos inspektorius išnagrinėjo regioninio laikraščio redaktoriaus skundą, dėl politiko interneto tinklalapyje (bloge, dienoraštyje) paskelbtos pareiškėjo garbę ir orumą žeminančios informacijos. Pareiškėjas skunde teigė, kad politiko bloge paskelbti teiginiai, jog pareiškėjas yra „melagis, beviduriuojantis savo rašliavose“, jog „ši tipą pagimdė ne motina“ pažeidžia Visuomenės informavimo įstatymą, o paskleisdamas šią informaciją piktybiškai siekė jį ižeisti, pažeminti ir atkeršyti už jo, kaip žurnalisto darbą.

Žurnalistų etikos inspektorius pareiškėjo skundą pripažino pagrįstu ir priėmė sprendimą išpėti tinklaraščio autorių dėl Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalies ir 41 straipsnio 2 dalies 4 ir 5 punktų pažeidimo. Inspektorius padarė išvadą, kad ginčo teiginiais yra pareikšta blogo autoriaus nuomonė. Dienoraščio autorių pripažinęs viešosios informacijos rengėju inspektorius sprendime padarė išvadą, jog jam, kaip informaciją viešai skleidžiančiam ir informacinės visuomenės informavimo priemonę valdančiam asmeniui, privaloma laikytis

⁴ LVAT 2009-11-23 nutartis administracinėje byloje Nr. A-261-1293/2009, UAB „Valstiečių laikraštis“ v. žurnalistų etikos inspektorius.

viešosios informacijos rengėjams, skleidėjams ir žurnalistams keliamų reikalavimų, nustatytų Visuomenės informavimo įstatyme ir kituose teisės aktuose, reglamentuojančiuose visuomenės informavimo sritį. Nors nuomonei ir netaikomas patikros, įrodomumo kriterijus, tačiau ji negali remtis tikrovės neatitinkančiais faktais ar nepagrįstomis prielaidomis arba pagal savo pobūdį ir raiškos formą žeminti ir įžeisti kitą žmogų. Teisė reikšti nuomonę nėra absoliuti. Šia teise, kaip ir bet kuria kita, negalima piktnaudžiauti, t.y. nuomonės reiškimo laisvės negalima panaudoti siekiant pažeminti kitą žmogų, pažeisti jo garbę ir orumą. Reikšdamas nuomonę tokiu būdu, forma ar priemonėmis, kurios akivaizdžiai žemina kito asmens garbę ir orumą, ir vien turėdamas tikslą kitą žmogų įžeisti, pažeminti, asmuo piktnaudžiauja savo teise reikšti nuomonę.

Išnagrinėjęs laikraščio redaktoriaus skundą, žurnalistų etikos inspektorius padarė išvadą, kad politiko nuomonės raiškos stilius yra akivaizdžiai užgaulus, niekinantis ir nekorektiškas. Ginčo teiginiuose išreikšta nuomonė pagal savo pobūdį, prasmę, turinį ir formą yra akivaizdžiai žeminanti ir turi visuotinai pripažintą įžeidžiamą, niekinančią reikšmę. Neetiški blogo autoriaus samprotavimai apie pareiškėją, užgaulus jo ir jo poelgių vertinimas nagrinėjamu atveju buvo išreikšti neleistinu būdu, forma ir priemonėmis. Atsižvelgiant į tai padaryta išvada, kad politikas, kaip viešosios informacijos rengėjas, piktnaudžiauja teise reikšti nuomonę.

Įspėtas dėl nustatytų pažeidimų politikas inspektoriaus sprendimą apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui, remdamasis Konvencijos 10 straipsnio 1 dalimi, kurioje nustatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę į saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti savo nuomonę, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Skundo teismui autorius pažymėjo, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas Konvencijos 10 straipsnio turinį, yra nurodęs, jog teisė skleisti informaciją ir idėjas apima ne tik teisę skleisti neutralią informaciją ir idėjas, kurios yra palankios ir neįžeidžiančios, bet ir informaciją, kuri yra šokiruojanti, erzinti ar trikdanti visuomenę ar jos dalį. Be to, blogo autorius nurodė, kad teisė skleisti informaciją visuomenės informavimo srityje apima ir teisę naudoti tam tikras lingvistines, literatūrines ar menines raiškos priemones. Anot blogo autoriaus, jis kaip fizinis asmuo, negali būti priskiriamas prie viešosios informacijos rengėjų, o laikraščio redaktoriaus skundą turėjo nagrinėti ne žurnalistų etikos inspektorius, o Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija.

Išnagrinėjęs administracinę bylą, Vilniaus apygardos administracinis teismas konstatavo, kad žurnalistų etikos inspektorius pagrįstai politiką pripažino viešosios informacijos rengėju. Internetinėje žiniasklaidoje įstatymų leidėjas daro išimtį ir viešosios informacijos rengėjais pripažįsta ne tik juridinius, bet ir fizinius asmenis. Todėl teismas nustatė, kad interneto dienoraštį rašantis politikas yra priskirtinas visuomenės informavimo priemonių valdytojų kategorijai, kurio atžvilgiu netaikytina Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 2 dalyje nustatyta išimtis, pagal kurią viešosios informacijos rengėjais ir (ar) skleidėjais gali būti tik juridiniai asmenys.

Vilniaus apygardos administracinis teismas atmetė politiko argumentą, esą pareiškėjo skundas pagal kompetenciją turėjo būti nagrinėjamas ne žurnalistų etikos inspektoriaus, o Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos. Teismas pažymėjo, jog Visuomenės informavimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad inspektorius yra valstybės pareigūnas, kuris prižiūri, kaip įgyvendinamos šio įstatymo nuostatos. Viena iš šiame įstatyme nustatytų inspektoriaus funkcijų yra nagrinėti suinteresuotų asmenų skundus ir pareiškimus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistos jų garbės ir orumo. Visuomenės informavimo įstatymo 46 straipsnio 1 dalis įtvirtina, kad Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija – kolegiali viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų savitvarkos institucija, kuri rūpinasi žurnalistų profesinės etikos ugdymu; nagrinėja profesinės etikos pažeidimus, kuriuos padarė žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ar jų dalyvių paskirti atsakingi asmenys informuodami visuomenę; nagrinėja žurnalistų ir viešosios informacijos rengėjų ar leidėjų tarpusavio ginčus dėl Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso pažeidimų. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija, būdama viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų savitvarkos institucija, yra kompetentinga spręsti ginčus dėl Kodekso pažeidimų, t.y.

dėl savireguliacinio pobūdžio akto laikymosi. Valstybės (įstatymų leidėjo) nustatytų teisės normų visuomenės informavimo srityje priežiūra yra priskirta žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijai. Pareiškėjas į žurnalistų etikos inspektorių kreipėsi dėl politiko bloge paskleistos informacijos, žeminančios jo garbę ir orumą. Žurnalistų etikos inspektorius nagrinėjo, ar politikas nepažeidė Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų. Todėl Vilniaus apygardos administracinis teismas padarė išvadą, kad žurnalistų etikos inspektorius veikė pagal savo kompetenciją.

Vilniaus apygardos administracinis teismas konstatavo, kad teisė laisvai reikšti mintis gali būti apribota, jei tai būtina apsaugoti kitų asmenų orumą ar teises. Atsižvelgdamas į tai, teismas padarė išvadą, kad politikas nepagrįstai rėmėsi Konvencijos 10 straipsniu, nes jis suabsoliutino Konvencijos 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą saviraiškos laisvę. Anot teismo, žurnalistų etikos inspektorius, įvertinęs paskelbtos informacijos pobūdį, pagrįstai pripažino, kad pareiškėjas piktnaudžiavo savo teise viešai reikšti nuomonę ir peržengė teisės skleisti informaciją ribas. Teismas sutiko su inspektoriaus pozicija, kad neigiamas asmens apibūdinimas, priskiriant jam geros moralės požiūriu nepriimtinas savybes, pvz., melavimas ar jo darbo apibūdinimas vulgariais posakiais, nesusijęs su literatūrine ar menine saviraiška, todėl politiko motyvas dėl teisės vartoti tam tikras lingvistines ir menines išraiškos priemones pripažintas nepagrįstu.

Tačiau Vilniaus apygardos administracinis teismas nusprendė, kad žurnalistų etikos inspektorius nepagrįstai sprendime konstatavo, jog politikas pažeidė Visuomenės informavimo įstatymo 41 straipsnio 2 dalies 4 ir 5 punktus, nes juose įvardintos žurnalistų pareigos politiko atžvilgiu negali būti taikomos. Šiuo klausimu teismas nustatė, kad politikas yra viešosios informacijos rengėjas, tačiau nėra žurnalistas, todėl žurnalistų pareigų laikytis jis neprivalo. Atsižvelgdamas į tai teismas politiko skundą tenkino iš dalies, panaikindamas žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimo dalį, kuria buvo nuspręsta įspėti dėl Visuomenės informavimo įstatymo 41 straipsnio 2 dalies 4 ir 5 punktų pažeidimo. Likusioje dalyje Vilniaus apygardos administracinis teismas politiko skundą atmetė.⁵ Šis teismo sprendimas apeliacine tvarka apskūstas nebuvo.

Aukščiau aptartas atvejis ypatingas tuo, kad jis yra atvirkštinis nei dauguma – konkrečiu atveju skundą inspektoriui pateikė laikraščio redaktorius, o skundžiama buvo politiko parengta ir jo tinklaraštyje (t.y. visuomenės informavimo priemonėje) paskelbta informacija. Nagrinėjamas skundas nevienintelis – jis iliustruoja tam tikrą dalį žurnalistų etikos inspektoriui teikiamų pareiškimų, kai skundžiamasi ne dėl žurnalisto veiksmų ar jo parengtos informacijos.

Atvejų, kai žurnalistų etikos inspektoriui skundžiami ne žurnalisto, bet su šia profesija nieko bendra neturinčio asmens veiksmai, jo parengta ir paskelbta informacija, inspektoriaus veikloje daugėja. To priežastis – interneto turinio plėtra ir išsigalėjimas, praplėtęs tradicinės žiniasklaidos ribas, visuomenei suteikęs galimybę patiems tapti viešosios informacijos rengėjais ir skleidėjais.

Bandant atsakyti į klausimus, kas šiandien yra žurnalistas, ar viešosios informacijos rengėju gali būti bet kas, yra reikšminga Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009-04-20 nutartis, kurioje suformuota praktika orientuoja į tai, kad Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta žurnalisto sąvoka turi būti aiškinama plačiai.⁶ Nors ši teismo nutartis ir jos pasekmės visuomenės informavimo procesams išsamiai aptartos žurnalistų etikos inspektoriaus 2008 m. veiklos ataskaitoje ir 2007-2008 m. analitinėje apžvalgoje, į kai kuriuos aspektus galima atsižvelgti ir nagrinėjamu klausimu.

Pagal Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 72 dalį žurnalistas – fizinis asmuo, kuris profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą viešosios informacijos rengėjui pagal sutartį su juo ir (ar) yra žurnalistų profesinės organizacijos narys. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija, įvertinusi internetinių tinklaraščių autorių veiklos specifiką, konstatavo, jog šie asmenys tam tikrais atvejais ir atsižvelgus į jų vykdomų visuomenės informavimo

⁵ VAAT 2009-02-17 sprendimas administracinėje byloje Nr. I-41-171/2009, V. M. v. *žurnalistų etikos inspektorius*.

⁶ LVAT 2009-04-20 nutartis administracinėje byloje Nr., L. U. v. *Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija*.

funkcijų pobūdį gali būti prilyginti žurnalistams. Tokią išvadą, be kita ko, patvirtina ir 2000 m. kovo 8 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (2000) 7 dėl žurnalistų teisės neatskleisti savo informacijos šaltinio. Šioje rekomendacijoje numatyta, jog saviraiškos ir informacijos laisvė laikytina vienu iš esminių demokratinės visuomenės ir jos tolesnio vystymosi pagrindų. Laisvas ir netrukdomas žurnalistinės veiklos plėtojimas yra sudėtinė saviraiškos laisvės ir visuomenės teisės būti informuotai apie reikšmingus visuomenės gyvenimo įvykius dalis. Be to, remiantis šia rekomendacija, atspindinčia Europos Tarybos Ministrų komiteto, t.y. ir Europos Tarybos valstybių narių nuomonę, žurnalistu laikomas bet koks fizinis ar juridinis asmuo, kuris reguliariai arba profesiniais pagrindais renka informaciją ir ją skleidžia visuomenei per bet kokio tipo masines informavimo priemones. Iš šio apibrėžimo aiškiai matyti, jog žurnalistu sąvoka turi būti aiškinama plačiai. Rekomendacijoje taip pat įtvirtinta, jog informacija laikytina bet koks faktų, nuomonės ar idėjos pareiškimas tekstone, garsine ar vaizdine forma.

Paminėtina ir tai, kad Europos Bendrijų Teisingumo Teismas 2008 m. gruodžio 16 d. prejudiciniame sprendime byloje Nr. C-73/07 pažymėjo, kad veikla, susijusi su pagal nacionalinės teisės aktus viešais pripažįstamuose dokumentuose esančiais duomenimis, gali būti vertinama kaip „žurnalistikos veikla“, jei ja visuomenei siekiama skleisti informaciją, nuomones ar idėjas bet koku perdavimo būdu. Šia veikla gali užsiimti ne tik visuomenės informavimo įmonės ir ja gali būti siekiama pelno. Nors šis Teisingumo Teismo išaiškinimas priimtas visiškai kitokių faktinių ir teisinių aplinkybių kontekste nei nagrinėjamoje byloje, jis atspindi tendenciją žurnalistika pripažinti bet kurią veiklą, kuria siekiama skleisti informaciją, nuomones ar idėjas, nepriklausomai nuo jų perdavimo būdo.

Be to, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pabrėžė, jog internetinis dienoraštis gali būti vertinamas kaip vienas iš publicistikos žanrų, atspindinčių autoriaus nuomonę. Taigi šia prasme kai kurie internetinių tinklaraščių autoriai gali būti prilyginti žurnalistams – komentatoriams, *inter alia* pateikiantiems savo požiūrį, komentarus, išvalgas ar analitinius pamąstymus apie visuomenei reikšmingus politinio, ekonominio ar kultūrinio gyvenimo įvykius.

Taigi vien tai, jog internetinio tinklaraščio autoriaus veikla ar teisinis statusas formaliai ir eksplacitiškai nėra reglamentuojami Visuomenės informavimo įstatyme, dar nesudaro pagrindo teigti, kad tokie asmenys yra apskritai eliminuojami iš teisinio reguliavimo sferos, arba kad jie pagal savo vykdomas funkcijas negali būti prilyginti žurnalistams – komentatoriams, o taip pat kad jų atžvilgiu tam tikra apimtimi negali galioti Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos, numatančios žurnalistų teises bei pareigas.

Aptarti atvejai parodo ne tik tai, jog asmeniu, suinteresuotu pateikti skundą inspektoriui, gali būti politikas, kovojantis su žiniasklaida, bet ir pats žurnalistas, kurio oponentu gali būti ne tik politikas, bet ir kita žiniasklaidos priemonė, jai atstovaujantis žurnalistas ar viešosios informacijos rengėjas.

Todėl žurnalistų etikos inspektoriui neretai tenka nagrinėti ir tarpusavyje nesutariančių žurnalistų, leidėjų, ar jų akcininkų skundus. Štai, išnagrinėjęs pareiškėjo skundą dėl konkuruojančiame regioniniame laikraštyje paskelbtos informacijos, inspektorius nusprendė, kad pareiškėjo skundas yra pagrįstas iš dalies, kadangi konkuruojančiame laikraštyje buvo paskelbta neetiška, užgauli ir pareiškėją įžeidžianti nuomonė, be to, nesant pareiškėjo sutikimo, buvo paskelbta jo nuotrauka. Atsižvelgiant į tai, viešosios informacijos rengėjas buvo išpėtas dėl Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalies, 14 straipsnio ir 41 straipsnio 2 dalies 4 punkto pažeidimo. Nesutikdamas su inspektoriaus sprendimu viešosios informacijos rengėjas jį apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui. Administracinė byla dėl šio skundo teismo posėdyje dar nenagrinėta.

Inspektoriaus veikla, susijusi su asmenų skundų nagrinėjimu, taip pat rodo, kad žurnalistų etikos inspektoriaus pareigybės pavadinimas yra pernelyg siauras ir yra netinkamas apibūdinti šio pareigūno veiklai bei įgaliojimams. Praktika atskleidžia ir tai, kad skundo inspektoriui dalykas – įstatymo reikalavimų neatitinkanti viešoji informacija – nebūtinai yra žurnalistu ar žurnalistinės veiklos rezultatas.

1.2. EKSPERTINIS VIEŠOSIOS INFORMACIJOS TURINIO VERTINIMAS

Kaip rodo tolimesnė žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos analizė, inspektorius ne tik ne savo valia tolsta nuo „žurnalistų“ ir „etikos“ pažeidimų tyrimo, bet pamažu virsta ekspertine viešosios informacijos turinio vertinimo įstaiga, reikalinga kai kuriems ikiteisminiams tyrimams atlikti.

Sunku įsivaizduoti, jog žurnalistų etikos inspektoriumi be teisinio išsilavinimo ir pareigoms atlikti būtinos kompetencijos dar būtų keliamas kvalifikacinis reikalavimas būti ekspertu, kuris galėtų pateikti išvadas dėl viešosios informacijos priskyrimo erotinio, smurtinio ar pornografinio pobūdžio informacijos kategorijai, nustatyti, ar viešoji informacija daro neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi arba spręsti apie tai, ar viešąja informacija yra skatinama nesantaika dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Akivaizdu, kad šioms funkcijoms atlikti reikia telktis atitinkamų sričių specialistus, mokėti jiems už jų darbą – išvadų ir ekspertizų pateikimą. Kad minėtas funkcijas inspektorius įgyvendina remdamasis ekspertų išvadomis kalbama ir žurnalistų etikos inspektoriaus veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose.

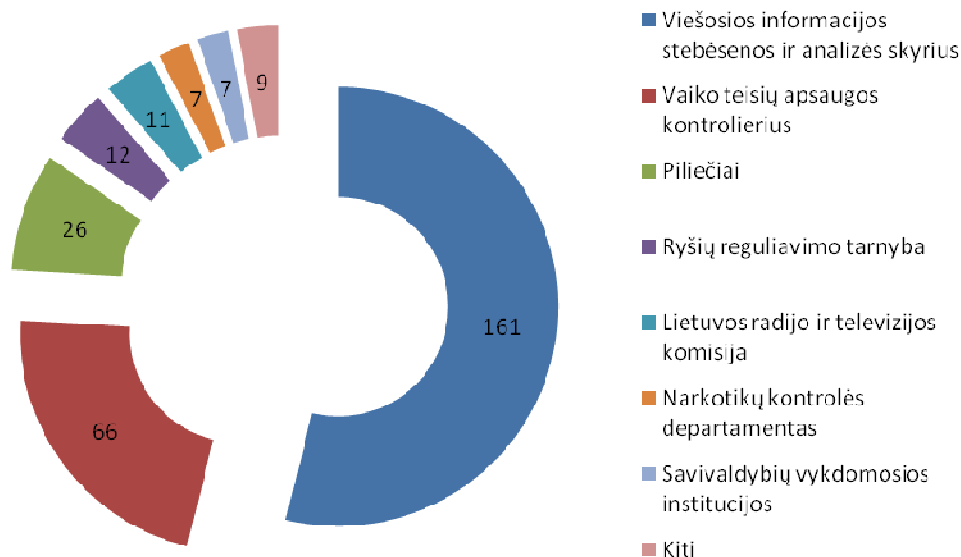
Nagrinėjamu klausimu pažymėtina, kad tik remiantis ekspertų, t.y. atitinkamų sričių specialistų, mokslininkų išvadomis gali būti nustatomas: 1) viešosios informacijos poveikis nepilnamečiams (Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 9 straipsnio 6 dalis); 2) informacijos erotinis, pornografinis ir (ar) smurtinis pobūdis (Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 7 punktas); 3) informacijos, kuria skatinama nesantaika dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, pobūdis (Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 8 punktas). Tai reiškia, kad dalis žurnalistų etikos inspektoriumi suteiktų funkcijų yra neįmanomos be ekspertinio viešosios informacijos turinio vertinimo, o be jo negalimi ir tolimesni informacijos skleidimo kontrolės veiksmai, įskaitant atsakomybės taikymą įstatymų pažeidėjams.

Neginčytinas nei Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo (toliau – Įstatymas), nei jo nuostatų, pagal kurias viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams vertina prie inspektoriaus sudaryta specialių žinių turinčių ekspertų grupė, reikalingumas. Tik būtina atkreipti dėmesį, jog plečiant įstatyme įtvirtintų kriterijų sąrašą, kaskart iškyla būtinybė ieškoti naujų ekspertų, kurie galėtų pateikti išvadas dėl viešosios informacijos poveikio nepilnamečiams pagal Įstatyme nustatytą naują kriterijų. Todėl nėra gerai, kai viešosios informacijos ribojimą nusakantys kriterijai nustatomi nesant arba neatsižvelgiant į ekspertų nuomonę dėl jų apibrėžtumo ir tikslingumo nepilnamečių apsaugos požiūriu.

Kalbant apie ekspertinį viešosios informacijos poveikio nepilnamečiams vertinimą, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos Viešosios informacijos ekspertizės skyrius 2009 m. organizavo 12 šios ekspertų grupės posėdžių, kuriuose buvo priimta 210 išvadų dėl viešai paskelbtos informacijos (spaudos publikacijų, kalendorių, knygų, televizijos laidų, filmų, reklamų, internete talpinamos teksto, vaizdo ir garso medžiagos) atitikimo Įstatyme įtvirtintiems kriterijams.

Iš 22 psl. pateiktoje 4 diagramoje esančių duomenų matyti, kad viešosios informacijos poveikis nepilnamečiams daugiausiai vertintas Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje atliktos stebėsenos pagrindu.

Dėl informacijos priskyrimo viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams, kategorijai į žurnalistų etikos inspektoriumi neretai kreipėsi vaiko teisių apsaugos kontrolierius, piliečiai, Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnyba bei Lietuvos radijo ir televizijos komisija, rečiau – Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės bei savivaldybių vykdomosios institucijos. Nors ši statistika parodo institucijų kreipimūsi skaičių, tačiau tuo pačiu ji atskleidžia, kiek šios institucijos tiesiogiai suinteresuotos nepilnamečių apsauga ir Įstatymo reikalavimų įgyvendinimu praktikoje.

Pornografinio turinio dalykų platinimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 309 straipsnį. Draudimas skatinti neapykantą ar kurstyti diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsnyje.

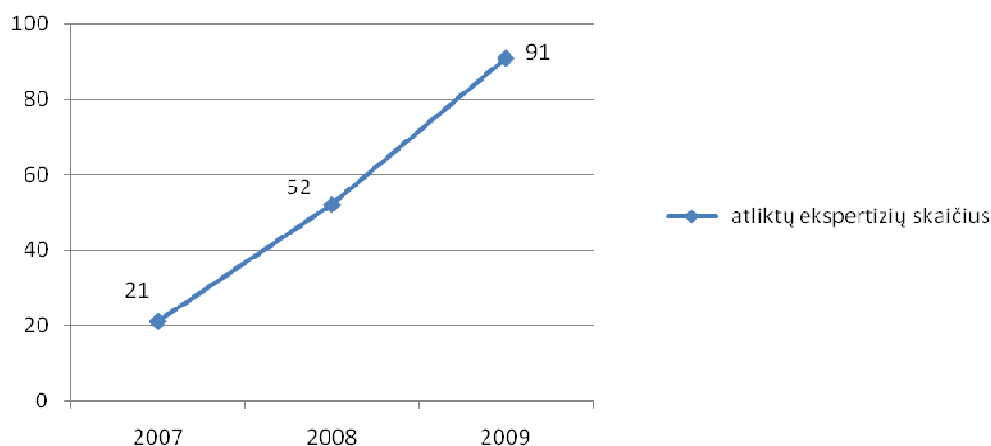
Ikiteisminiai tyrimai dėl išvardintų nusikalstamų veiksmų nesant ekspertų išvadų paprastai neatliekami. Be to, kaip rodo praktika, ikiteisminio tyrimo metu ekspertų išvados turi būti pateiktos dėl viso tyrimui pateikto objekto. Tai reiškia, kad ekspertas negali susiaurinti tyrimui pateikto objekto, privalo ištirti visą tyrimui pateiktą medžiagą. Todėl visa medžiaga kartu su tyrimo objektu – dažniausiai įvairiose prekyvietėse, turgavietėse konfiskuota ar kratų metu paimta produkcija, įtariant ją esant pornografinio pobūdžio, siunčiama vertinti Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai ir jos ekspertams.

Tyrimui pateikiami įvairūs objektai: spausdintos nuotraukos, vaizdo kasetės, kompaktinės plokštelės, fotoaparatus atminties kortelės, mobilūs telefonai, į skaitmenines laikmenas perkeltos tiesioginio informacijos keitimosi programų elektroninės bylos, interneto tinklalapiuose skelbiamų vaizdo dokumentų įrašai, kompiuteriniai žaidimai.

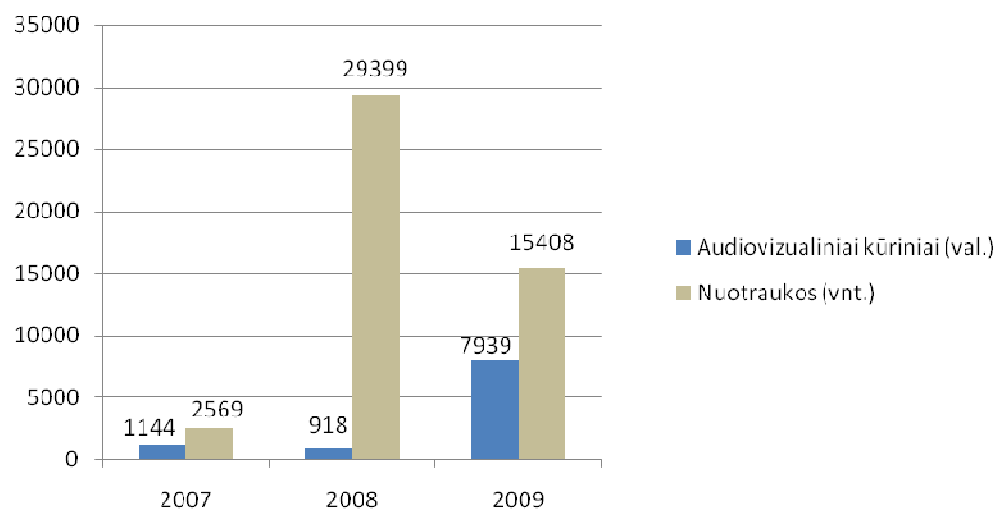
Šiuo klausimu pažymėtina, kad per 2008 m. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje buvo atliktos 53 viešosios informacijos ekspertizės, kurių bendra tyrimo apimtis sudarė 918 val. audiovizualinės medžiagos ir 29399 nuotraukas. 2009 m. buvo atlikta 91 viešosios informacijos ekspertizė, kurių bendra tyrimų apimtis – 7939 val. vaizdo medžiagos ir 15408 nuotraukas. Atliktų ekspertizių skaičių ir tyrimo objektų apimtis atitinkamai iliustruoja 23 psl. pateiktos 5 ir 6 diagramos.

Be to, per ataskaitinį laikotarpį įvairiose laikmenose išsaugotų nuotraukų įvertinta beveik dukart mažiau nei 2008 m., tačiau beveik 9 kartus išaugo audiovizualinės medžiagos (vaizdo ir garso kūrinių) apimtis. Nepaisant išaugusių tyrimų apimčių, vidutinį ekspertizės atlikimo terminą pavyko sumažinti supaprastinus ekspertų veiklą bei dokumentų rengimo procedūras. Dėl to atsirado geresnės galimybės spartinti ikiteisminius tyrimus, operatyviau šalinti internete skelbiamą pornografinio pobūdžio informaciją.

5 diagrama

6 diagrama

Dėl audiovizualinių kūrinių, interneto svetainių ar kitų visuomenės informavimo turinio priskyrimo erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio kategorijoms į žurnalistų etikos inspektorių 66 kartus kreipėsi ikiteisminį tyrimą baudžiamosiose bylose atliekantys pareigūnai. „Saugesnio interneto“ programą vykdanči Ryšių reguliavimo tarnyba vadinamąja „karštąja linija“, specialiai įsteigta pateikti pranešimams apie žalingą turinį internete, kreipėsi 14 kartų. Dėl informacijos įvertinimo 6 kartus į inspektorių taip pat kreipėsi filmų platintojai UAB „Acme“, UAB „Videolyderis“, UAB „GPP“. Be to, du ikiteisminiai tyrimai dėl internete paskelbtos informacijos pradėti pagal Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos Viešosios informacijos stebėsenos ir analizės skyriaus pateiktus duomenis bei piliečio kreipimąsi.

Kasmet didėjantis ekspertizių, atliekamų dėl pornografinio turinio dalykų, skaičius rodo nenuilstamą ikiteisminio tyrimų pareigūnų kovą su pornografinio pobūdžio informacijos platinimu. Tačiau 2009 metais ikiteisminio tyrimo pareigūnų prašymai pateikti dėl informacijos priskyrimo pornografinio pobūdžio informacijos kategorijai labai dažnai buvo susiję su vaikų seksualiniu išnaudojimu, ir jų atvaizdavimu šioje medžiagoje. Atveju, kai užfiksuoti lytiniuose veiksmuose dalyvaujantys vaikai, nustatyta daugiau nei pusėje pateiktų prašymų (t.y. 51 iš 91).

Pažymėtina, kad šalies įstatymai konkrečiai neapibrėžia, kas yra *vaikų pornografija*.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 309 straipsnio 2 dalyje, nustatančioje baudžiamąją atsakomybę už disponavimą pornografinio turinio dalykais, kalbama apie „pornografinio turinio dalykų, kuriuose vaizduojamas vaikas arba asmuo pateikiamas kaip vaikas“ platinimą. Konkrečiu atveju nepaisant platinimo tikslų buvimo/nebuvimo, kodeksas draudžia gaminti, disponuoti pornografinio turinio dalykais, kuriuose pavaizduotas vaikas arba asmuo pateiktas kaip vaikas.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas nustato, kad už vaiko skatinimą ar prievartavimą dalyvauti seksualinėje veikloje, panaudojimą prostitucijai arba įtraukimą į prostituciją, panaudojimą pornografijai, taip pat gaminant ar platinant pornografinius leidinius ar kitokius pornografinio ar erotinio pobūdžio dalykus taikoma įstatymų nustatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė.

Formuojantis pornografinio turinio informacijos, kurioje vaizduojamas vaikas, vertinimo praktikai Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnyboje, pažymėtina, kad dėl seksualinės prievartos prieš vaikus formų, jos fiksavimo bei skleidimo būdų įvairovės Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtintame pornografinio pobūdžio informacijos apibrėžime išdėstyti kriterijai neišsamūs – jų gali nepakakti seksualinės prievartos prieš vaiką vaizdavimo faktui konstatuoti.

Būtina pabrėžti, kad kartais pateiktoje vertinti medžiagoje nėra užfiksuotas vaikas arba detalės, kurios leistų ekspertui spręsti apie tai, „kas vyko už kadro“, arba, kur tuo metu buvo vaikas. „Matyti už kadro“ šiuo atveju privalo ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai, kurių tikslas – nupiešti visą nusikalstamos veikos paveikslą. Todėl eksperto išvada, jog pornografinio pobūdžio nuotraukoje nėra užfiksuotas vaikas, dar nereiškia, kad nusikaltėlis nepasinaudojo vaiku. Gali būti, kad vaiku pasinaudota, tačiau tai neužfiksuota kaip daiktinis įrodymas. Dėl šios priežasties, siekiant maksimalios vaiko teisių ir interesų apsaugos, įstatymuose turėtų būti apibrėžta vienos, tačiau pastaruoju metu itin aktualios vaikų seksualinio išnaudojimų formos – vaikų pornografijos – sąvoka.

Tarptautinės organizacijos akcentuoja vaikų išnaudojimą apibrėžiančių sąvokų svarbą vykstant globalizacijai ir informacijos technologijų vystymuisi. Anot šių organizacijų, sąvokos yra būtinos problemų identifikavimui ir kovos su vaikų pornografija suderintų veiksmų standartizavimui.

Lietuvos Respublika yra ratifikavusi Jungtinių Tautų Organizacijos priimtos Vaiko Teisių Konvencijos fakultatyvinį protokolą dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos.⁷ Šiame protokole vaikų pornografija apibrėžiama kaip bet koks ir bet kokia forma vaiko, dalyvaujančio realioje ar imituojamoje akivaizdžiai seksualinėje veikloje, vaizdavimas arba vaiko lyties organų vaizdavimas, pirmiausia, seksualiniais tikslais.

Europos Bendrijų Komisijos 2007 m. ataskaitoje „Dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija priemonių įgyvendinimo“⁸ pažymėta, kad Lietuvoje nėra išsamios vaikų pornografijos apibrėžties.

Ataskaitoje, kurioje vertinama, kaip įgyvendinamas 2003 m. Europos Sąjungos Tarybos priimtas pamatinis sprendimas dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija⁹, vaikų pornografija apibrėžiama kaip pornografinė medžiaga, kurioje vaizdžiai parodomas arba vaizduojamas realus vaikas, dalyvaujantis lytiniuose veiksmuose, arba asmuo, atrodantis kaip vaikas, arba tikroviški neegzistuojančio vaiko vaizdai.

Pamatiniam sprendime vaikų pornografija apibrėžiama kaip pornografinė medžiaga, kurioje vaizdžiai parodomas arba vaizduojama: 1) realus vaikas, atliekantis atvirus lytinius

⁷ Žin., 2004, Nr.108-4037

⁸ Komisijos ataskaita parengta pagal 2003 m. gruodžio 22 d. Tarybos pamatinio sprendimo dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija 12 straipsnį (interneto prieiga: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0716:LT:NOT>)

⁹ 2003 m. gruodžio 22 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija (interneto prieiga: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004F0068:LT:NOT>)

veiksmus, arba juose dalyvaujantis, įskaitant gašlų vaiko genitalijų arba gaktos srities demonstravimą; arba 2) realus asmuo, atrodantis kaip vaikas, atliekantis atvirus lytinius veiksmus, arba juose dalyvaujantis; 3) tikroviški neegzistuojančio vaiko, atliekančio atvirus lytinius veiksmus, arba juose dalyvaujančio, vaizdai.

Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertai medžiagą tiria remdamiesi Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta pornografinio pobūdžio informacijos sąvoka. Šiame įstatyme esantis pornografijos apibrėžimas kartais yra nepakankamas siekiant nustatyti galimus vaikų pornografijos atvejus. Suvokiant, kad vaikų pornografija yra ne tik prievartos prieš vaikus pasekmė, tačiau ir prielaida vykdyti naujus nusikaltimus, atsižvelgiant į tarptautinių iniciatyvų patirtį, žurnalistų etikos inspektorius atkreipia dėmesį į būtinybę įstatymuose apibrėžti vaikų pornografijos sąvoką.

Spaudos leidinius, audiovizualinius kūrinius, radijo ir televizijos programas ar laidas, informacinės visuomenės informavimo priemones ar kitas visuomenės informavimo priemones ir (ar) jų turinį erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertai priskiria nuo 2006 m. pabaigos, kai 2006 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojęs naujos redakcijos Visuomenės informavimo įstatymas šią funkciją iš Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos perleido inspektoriumi.

Nesulaukusi, kol 2010 m. sausio 1 d. įsigalios nauja žurnalistų etikos inspektoriaus funkcija – nustatyti, ar viešąja informacija yra skatinama nesantaika dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų – Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra jau 2009 m. pabaigoje suskubo teikti žurnalistų etikos inspektoriumi kitokio pobūdžio prašymus dėl specialistų išvadų – siekiant nustatyti, ar viešojoje informacijoje (kaip taisyklė, dažniausiai populiariausių interneto portalų: www.delfi.lt, www.lrytas.lt komentaruose) skatinama nesantaika.

Pažymėtina, kad inspektoriumi priskyrus naują funkciją nuo 2010 m. sausio 1 d. šiai veiklai įgyvendinti nebuvo skirta lėšų. Nors ši ataskaita neapima 2010 metų veiklos, būtina paminėti, kad tokių paklausimų skaičius per 2010 metų I-ąjį ketvirtį dvigubai viršijo inspektoriumi pateiktų skundų skaičių.

Esant tokioms tyrimo apimtims, neužtikrinus Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos finansavimo samdomų ekspertų veiklai, jau dabar matyti, kad išvadų pateikimas Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje yra sudėtingas, o vieno eksperto šiai veiklai yra per mažai. Kaip jau minėta, be ekspertų išvadų ikiteisminiai tyrimai minėtose bylose neatliekami. Tuo tarpu valstybėje siekiant griežčiau reglamentuoti ikiteisminio tyrimo terminus, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje susidariusi situacija bus nebloga proga ikiteisminį tyrimą atliekantiems pareigūnams, ieškantiems pasiteisinimų dėl terminų, pirštu bakstelėti į laiku eksperto išvadų pateikti negalinčią Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą.

Visuomenės informavimo įstatymo 49 straipsnio 9 dalyje nustatyta, kad visuomenės informavimo priemonių priskyrimo erotinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms aprašą ir apmokestinimo už visuomenės informavimo priemonių priskyrimą erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms tvarką nustato Vyriausybė inspektoriaus teikimu. Nors minėto aprašo bei tvarkos žurnalistų etikos inspektorius nėra pateikęs Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir šiai kol kas nėra ką patvirtinti, aktualesnis šiuo metu yra kitas klausimas – kaip koncentruoti ikiteisminį tyrimą ir kaip sukurti veiksmingą mechanizmą, kad lėšos, skirtos samdomų ekspertų apmokėjimui, būtų pripažintos proceso išlaidomis ir sugrąžintos valstybei.

Iš pirmo žvilgsnio aiškiau tarsi ir nebūna – kadangi išlaidas, susijusias su ekspertiniu vertinimu, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 105 straipsnyje nustatyta tvarka galima pripažinti proceso išlaidomis ir šiuo pagrindu teismo sprendimu išieškoti iš kaltinamojo (nuteistojo), lėšas turėtų atlyginti tas, kas padarė nusikaltimą. Tačiau, kaip bus atlyginamos valstybės patirtos išlaidos, susijusios su ekspertiniu vertinimu, jei ikiteisminio tyrimo metu nebus surinkta pakankamų asmens kaltės įrodymų arba asmens kaltė nebus įrodyta teisme? Atsakymui

į šį klausimą iliustruoti tinka viena byla, kurioje ekspertų išvadas dėl pornografinio turinio informacijos priskyrimo Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertai teikė net du kartus.

Dar 2008 m. sausio 24 d. žurnalistų etikos inspektorius gavo vaiko teisių apsaugos kontrolierės prašymą pagal kompetenciją įvertinti galimai pornografinio turinio filmą „Klubas „Shortbus“, pardavinėjama prekybos centruose „BMS Megapolis“. Reaguodama į pradėtą tyrimą ir pranešimus žiniasklaidoje apie prekybos centruose platinamą pornografiją¹⁰, minėto filmo platintoja UAB „Acme“ pati kreipėsi į inspektorius, prašydama įvertinti filmo turinį. Atlikti filmo įvertinimą ir pateikti išvadą inspektorius pavedė ekspertui, teikiančiam išvadas dėl visuomenės informavimo priemonių ir (ar) jų turinio priskyrimo erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio kategorijoms. Atlikęs filmo ekspertizę ekspertas nustatė, kad jame esanti informacija pagal savo turinį priskirtina pornografinio pobūdžio informacijos kategorijai. Atsižvelgiant į tai, tyrimo medžiaga 2008-03-13 buvo persiūsta Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai, prašant pradėti ikiteisminį tyrimą dėl pornografinio turinio dalykų platinimo. Inspektoriaus prašymu pradėtas ikiteisminis tyrimas. Jo metu kilus neaiškumams, ar filmas iš tiesų priskirtinas pornografinio turinio informacijos kategorijai, Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas 2008-11-20 nutartimi skyrė pakartotinę filmo (komisijinę) ekspertizę ir pavedė ją atlikti Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertams. Iš naujo atlikę filmo ekspertizę Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertai anksčiau pateiktos išvados nepakeitė: pripažino, kad filmas yra pornografinio pobūdžio.

Nesutikdamas su tokia ekspertų išvada filmo platintojas ikiteisminio tyrimo metu kreipėsi į Kultūros ministerijai atskaitingą Filmų indeksavimo komisiją dėl Filmų registravimo liudijimo išdavimo.

2008 m. lapkričio 10 d. UAB „Acme“, neatlikus filmo ekspertizės, t.y. pritaikius greitąją indeksavimo procedūrą, buvo suteiktas Filmų registravimo liudijimas, pagal kurį filmas įvertintas kaip „drama“, taip pat išduota indeksavimo pažyma, pagal kurią filmui priskirtas indeksas „S“. Tuo pačiu liudijimo turėtoji suteiktos teisės ne tik viešai rodyti filmą videosalėse, bet ir jį platinti (t.y. pardavinėti, nuomoti) įvairiose laikmenose. Filmų registravimo liudijimas jo platintojui suteiktas iki 2013-11-30.

Vilniaus miesto apylinkės prokuratūra, nustačiusi, kad filmo platintojas neturėjo tyčios įsigyti ir platinti pornografinio turinio dalykų ir nenumanė, kad Lietuvoje šis filmas bus priskirtas pornografinio pobūdžio informacijai, 2009-04-14 nutraukė ikiteisminį tyrimą nesant nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Apie nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą prokuratūra žurnalistų etikos inspektorius nepranešė nepaisant tiesioginio jo suinteresuotumo ir prašymo pradėti ikiteisminį tyrimą. Tokiu būdu inspektorius neturėjo galimybes skusti nutarimą per nustatytą terminą, t.y. 14 dienų.

Aukščiau minėta situacija sukelia prieštarigus vertinimus. Ji taip pat aiškiai iliustruoja institucijų „bendradarbiavimą“ ginant viešąjį interesą. Kritikos nusipelno ne vien Filmų indeksavimo komisijos veikla, kai be ekspertizės ikiteisminio tyrimo metu nustatomos platinimo teisės pornografiniu pripažintam filmui. Panašu, kad „meną“ sunkiau įvertinti nei juo prisidengti. Neaišku ir tai, kodėl Vilniaus miesto apylinkės prokuratūra neinformavo inspektoriaus apie nutrauktą ikiteisminį tyrimą, nors jis buvo pradėtas jo prašymu, juolab, kad dar Vilniaus m. VPK Kriminalinės policijos Nusikaltimų tyrimo tarnybos Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriaus 2008-03-27 rašte buvo pranešta inspektorius apie tai, kad atlikus ikiteisminį tyrimą jis bus papildomai apie tai informuotas. Žiūrint iš kitos filmo ekrano pusės, filmo „Klubas „Shortbus“ platintojui išduotas Filmų registravimo liudijimas galioja iki 2013-11-30. Ir visai nesvarbu, kad šį filmą du kartus iš eilės pornografiniu pripažino Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertai. Vis dėlto šią pornografijos iliustraciją norėtusi baigti ne vien ironišku viešojo intereso gynimo kapituliavimu, bet ir pamokymu kitiems filmų platintojams, kaip ir ką reikėtų daryti

¹⁰ D. Čiužauskas. „Pornografija – prekybos centruose“ („Respublika“, 2008-01-22).

prieš pradėdant platinti filmą. Taip pat norėtusi atkreipti ir įstatymų leidėjo dėmesį į kitų šalių gamintojų filmų platinimo Lietuvoje aspektus.

Jau buvo minėta, kad pagal Visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 2009, Nr. 89-3804) 50 straipsnio 1 dalies 7 punktą spaudos leidinius, audiovizualinius kūrinius, radijo ir televizijos programas ar laidas, informacinės visuomenės informavimo priemones ar kitas visuomenės informavimo priemones ir (ar) jų turinį erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms priskiria žurnalistų etikos inspektorius, vadovaudamasis ekspertų grupių (ekspertų) išvadomis.

Nors filmas taip pat yra audiovizualinis kūrinys (Kino įstatymo 3 straipsnio 2 dalis), pažymėtina, kad jų platinimą (įskaitant filmų nuomą, pardavimą ar panaudą viešam rodymui arba individualiam naudojimui) ir viešą rodymą reglamentuoja Kino įstatymas. Šio įstatymo 10 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kino organizacijos, kurios verčiasi filmų platinimu ir viešu rodymu, privalo: 1) užregistruoti filmus filmų registre; 2) turėti Vyriausybės įgaliotos institucijos, atsakingos už valstybės politiką kino srityje, pažymą, nustatančią filmų indeksą pagal žiūrovų amžiaus cenzą.

Remiantis Kino įstatymo 12 straipsniu visi *platinami* ir rodomi kino teatruose, kino salėse (videosalėse) *filmai* turi būti indeksuojami pagal žiūrovų amžiaus cenzą. Indeksus, kurie turi būti nurodomi filmų afišose, kitoje reklamoje ir bet kokio pobūdžio informacinėje medžiagoje, skirtoje filmams anonsuoti, suteikia Filmų indeksavimo komisija, kurios sudėtį tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Filmų indeksavimo komisija (toliau – ir Komisija) sudaryta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. 750 (Žin., 2007, Nr. 80-3267). Komisija už savo veiklą atsakinga ir atskaitinga Kultūros ministerijai.

Atsižvelgiant į aukščiau aptartas nuostatas filmo platintojas, prieš pradėdamas platinti filmą, turi kreiptis į Komisiją dėl filmo įregistravimo filmų registre ir filmo indeksavimo pagal žiūrovo amžiaus cenzą pažymos išdavimo. Kreiptis dėl filmo įvertinimo į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą filmo platintojas neprivalo, o prisimenant aukščiau aptartą situaciją, būtų gerai, kad ir nesikreiptų, nes tokiu būdu būtų bent jau sutaupomos valstybės lėšos.

Atkreiptinas dėmesys, kad pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. 722 (Žin., 2003, Nr. 55-2462) patvirtintų Filmų indeksavimo komisijos nuostatų 4.1-4.3 punktus Komisija: 1) vadovaudamasi Filmų indeksavimo pagal žiūrovų amžiaus cenzą tvarkos aprašu, atlieka filmų ekspertizes ir suteikia filmams, platinamiems ir rodomiems kino teatruose, kino salėse (videosalėse), indeksus pagal kino organizacijų, kurios verčiasi filmų platinimu ir viešu rodymu, prašymus; 2) teikia Kultūros ministerijai sprendimus dėl filmų indeksavimo; 3) konsultuoja visais filmų indeksavimo klausimais filmų platintojus, rodytojus, kitas suinteresuotas institucijas, filmų žiūrovus. Remiantis minėtu nutarimu patvirtinto Filmų indeksavimo pagal žiūrovų amžiaus cenzą tvarkos aprašo 8 punktu Komisijos pirmininkas turi teisę *be ekspertizės suteikti filmui indeksą*, jeigu indeksas buvo nustatytas anksčiau arba *jeigu šalies, kurioje pagamintas filmas, nustatytas ir titruose pažymėtas indeksas nekelia abejonių*.

Esant aukščiau minėtai situacijai filmo, kaip audiovizualinio kūrinio, vertinimas (ekspertizė), įskaitant filmo priskyrimą atitinkamai informacijos kategorijai (erotinio ar pornografinio), gali iš esmės skirtis, kai toks vertinimas atliekamas Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje ir Filmų indeksavimo komisijoje. Ypač tai pasakytina apie tokius atvejus, kai indeksas filmui Komisijoje suteikiamas be ekspertizės – pagal šalies, kurioje pagamintas filmas, nustatytą ir titruose pažymėtą indeksą, kuris nekelia abejonių.

Tokiu atveju abejonių dėl filmo vertinimo pagrįstumo Filmų indeksavimo komisijoje kelia tai, jog šalyje, kurioje leidžiama pornografinio turinio informacija, pagamintas ir pagal šios šalies teisės aktus indeksuotas filmas Komisijoje gali būti indeksuotas (įvertintas) neatlikus filmo ekspertizės, t.y. jo turinio neįvertinus pagal Lietuvos Respublikoje galiojančius teisės aktus. Šiuo klausimu atkreiptinas dėmesys, kad Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertams įvertinti dažniausiai pateikiami užsienio šalyse pagaminti filmai, kur pornografinio pobūdžio informacija nėra draudžiama (pvz. JAV). Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje filmo pobūdis be jo

ekspertizės net nenustatomas. Būtent į šią iki galo nesureguliuotą teisinio reglamentavimo terpę pateko Lietuvoje pradėtas platinti filmas „Klubas „Shortbus“. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertai šį filmą pripažino esant pornografinio pobūdžio, tuo tarpu Komisijoje šiam filmui be ekspertizės priskirtas indeksas „S“ (t.y. „skirtas suaugusiems nuo 18 metų“).

Nepaisant anksčiau iškeltų ne tik filmo platintojams aktualių klausimų, peršasi išvada, kad žurnalistų etikos inspektorius, vykdydamas Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 7 punkte numatytą funkciją, iš viso neturėtų vertinti filmų turinio, nes tam sukurta speciali valstybės finansuojama Filmų indeksavimo komisija, kuri gali ir be didesnės procedūros, gal net be ekspertizės, įvertinti filmo turinį ir suteikti jam atitinkamą indeksą.

Tuo tarpu organizuodamas jam pavestą ekspertinį vertinimą, siekdamas, jog išlaidos, susijusios su ekspertų atliktu darbu, būtų pripažintos proceso išlaidomis ir nustatyta tvarka išreikalautos valstybės naudai iš nusikalstamas veikas atlikusių asmenų, žurnalistų etikos inspektorius tik labiau panašėja į Don Kichotą. Kam vargintis? Juk dauguma ekspertus samdančių institucijų apie tai net negalvoja – sandomiems ekspertams numatytos lėšos tiesiog išleidžiamos kaip ir kitos įstaigos patiriamos išlaidos. Mažiausias vargas tiems, kurie ekspertų išvadas gauna ant lėkštelės. Taigi, žurnalistų etikos inspektoriumi primestas tarpininko vaidmuo, o jo vadovaujama įstaiga priversta dirbti lyg būtų specialusis Generalinės prokuratūros ar Lietuvos kriminalinės policijos biuro skyrius. Tokioje situacijoje peršasi įvairiausios, tarp jų ir pačios nepopuliariausios išvados. Pavyzdžiui – perduoti ekspertinio vertinimo organizavimą pačioms ikiteisminį tyrimą organizuojančioms ir jo eigą kontroliuojančioms institucijoms. Jei tam reikėtų papildomų lėšų, inspektorius jomis pasidalintų, jei tik jų gautų. Neabejotina, kad ekspertiniam vertinimui skirdamos lėšas iš savo institucijų biudžetų ikiteisminį tyrimą organizuojančios įstaigos būtų kur kas labiau suinteresuotos pripažinti šias lėšas proceso išlaidomis ir efektyviau jas išieškotų valstybės naudai, galbūt ir labiau koncentruotų ikiteisminį tyrimą.

Nuosekliai seka ir kita išvada – jau dabar Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje atliekant ekspertinį viešosios informacijos turinio vertinimą pastebima, kad proceso išlaidos kelis ar net keliolika kartų viršija sankciją – baudą, skiriamą nusikalstamą veiką atlikusiam asmeniui. Paradoksalu tai, kad minėtose baudžiamosiose bylose nusikalstamos veikos mastas sankcijos dydžiui esminės reikšmės neturi. Tokie dalykai verčia susimąstyti, ar ne per didelėmis išlaidomis valstybėje organizuojami ikiteisminiai tyrimai. Todėl tam tikrais atvejais turi būti numatytos galimybės koncentruoti ikiteisminį tyrimą, o ekspertiniam vertinimui turi būti pateikti tik tokio vertinimo reikalaujanti medžiaga.

Darytina ir kita išvada – įstatymų leidėjas nenumatė, kaip funkcija bus įgyvendinama praktikoje, tuo tarpu nei Lietuvos Respublikos Vyriausybė, nei Finansų ministerija neatkreipė dėmesio į naujų ekspertų atsiradimą prie žurnalistų etikos inspektoriaus, juolab į jų finansavimą.

2. VIEŠOJI INFORMACIJA IR NEPILNAMEČIŲ APSAUGA

2.1. NEPILNAMEČIŲ APSAUGA: NUO ĮSTATYMO IKI NEPILNAMEČIŲ APSAUGOS

Nors pagrindiniai nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio principai kalba apie nepilnamečių ir visuomenės interesų derinimą, pirmenybę Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (toliau – Įstatymas) teikia nepilnamečių interesų apsaugai. Nepaisant to, kad nuo 2010 m. kovo 1 d. įsigaliojusiam Įstatyme atsakingų institucijų sąrašas praplėstas įtraukiant naujus dalyvius – *Informacinės visuomenės plėtros komitetą ir Policijos departamentą prie Vidaus reikalų ministerijos* – žurnalistų etikos inspektorius lieka pagrindinis Įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą vykdomantis pareigūnas, o jo vadovaujama tarnyba – centrinė institucija, organizuojanti ir atliekanti viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams, ekspertinį vertinimą.

Kalbant apie Įstatymo įgyvendinimo problemas jau šiandien aišku: kol Įstatyme nebus aiškiai nustatyta kitų institucijų, atsakingų už jo įgyvendinimo priežiūrą, kompetencija, kalbėti apie nepilnamečių apsaugą kai kuriose viešosios informacijos srityse keblu. Jau minėta, kad kai kurios naujai įgaliotos institucijos (pvz. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės) dar nespėjus įsigalioti Įstatymo naujai redakcijai, ėmėsi žygių suteiktas funkcijas perduoti žurnalistų etikos inspektoriumi.

Todėl būtent Įstatyme, o ne Vyriausybės nutarime, kaip yra šiuo metu, svarbu nustatyti kitų už Įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atsakingų institucijų (t.y. Kultūros ministerijos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, savivaldybių vykdomųjų institucijų, Informacinės visuomenės plėtros komiteto, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos) specialiąją kompetenciją ir įgaliojimus nepilnamečių apsaugos srityje. Šių institucijų veiklą ir funkcijas reglamentuoja atskiri įstatymai ir teisės aktai, kuriuose įtvirtintos nuostatos nebūtinai suderintos su Įstatymo turiniu. Be to, kai kurios jame išvardintos institucijos (Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos taryba, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija) iš viso neturi specialiosios kompetencijos nepilnamečių apsaugos srityje, todėl jų paminėjimas Įstatyme yra nereikalingas.

Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kriterijai nustatyti Įstatyme. Juos atitinkanti informacija gali būti ribojama arba draudžiama.

Draudžiama viešai skelbti informaciją, kurioje neigiamų socialinių reiškinių (nusikaltimų, teisės pažeidimų, savižudybių ir kt.) kontekste atskleidžiami nepilnamečio asmens duomenys.

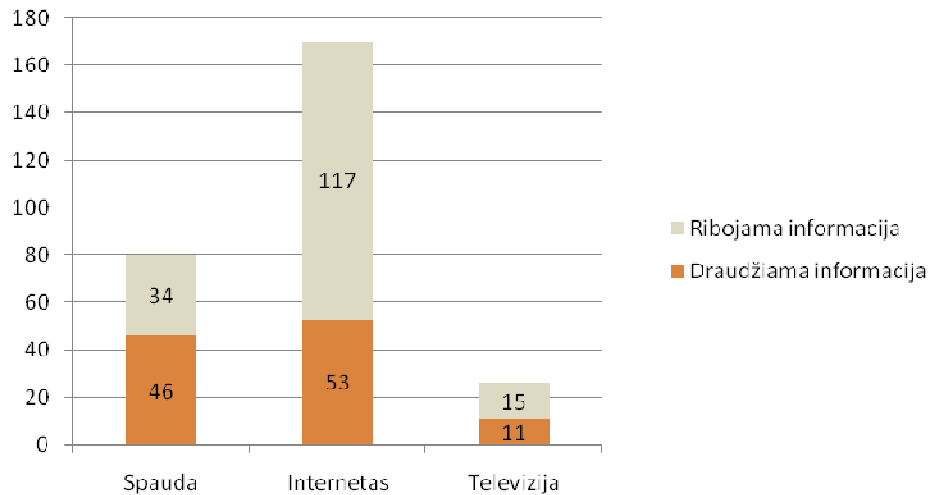
Ribojama viešai skleisti informacija, atsižvelgiant į jos turinį ir poveikį, turi būti pažymėta atitinkamu indeksu, sudarant galimybę atsakingiems už vaikų auklėjimą asmenims riboti jos prieigą nepilnamečiams. Ribojamos informacijos požymių turinti informacija gali būti skelbiama viešai, jei jos skleidimas atitinka Įstatyme nustatytas išimtis – kai pateikiama glausta informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą, jei informacija yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui, kai informacijos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai arba kai yra viešas interesas tokią informaciją skelbti.

Lyginant su ankstesniais metais, 2009 m. ribojamos informacijos užfiksuota 43 proc. daugiau, tačiau beveik 30 proc. sumažėjo draudžiamos viešai skelbti informacijos.

Jei 2007 m. internete buvo fiksuojama 31 proc. visų pažeidimų, o 2008 m. – 50 proc., tai 2009 metais šių pažeidimų skaičius elektroninėje erdvėje išaugo iki 62 proc. Tai tik patvirtina išvadą, kad kartu su informacija iš tradicinių visuomenės informavimo priemonių į internetą persikelia ir žalingas turinys. Tokią tendenciją lemia ir tai, kad internete redakcinė atsakomybė santykinai mažesnė, o asmeninė atsakomybė kol kas pasyvi ir neišsivysčiusi. Statistiniai rodikliai rodo, kad santykinai mažėja žalingo turinio televizijoje ir spaudoje.

2009 m. užfiksuotos draudžiamos ir ribojamos viešai skelbti informacijos paskelbimo atvejų skaičius skirtingose visuomenės informavimo srityse pavaizduotas 7 diagramoje (30 psl.).

Ribojama ir draudžiama informacija 2009 m.

Kaip ir ankstesniais metais, 2009 m. didžiausiu neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos skleidėju spaudoje buvo dienraštis „Lietuvos rytas“. Informacija apie šio ir kitų viešosios informacijos rengėjų ir (ar) skleidėjų pažeidimus apibendrinta šios ataskaitos 34-35 psl. pateiktoje lentelėje.

Didžiausias žalingos informacijos skleidėjas internete – tinklalapis www.ctv.lt. Tiesa, šiame tinklalapyje informacija nepilnamečiams gali būti ribojama tik pagal vieną kriterijų – dėl dažnai vartojamų nešvankių žodžių ir posakių. Daug pažeidimų nustatyta www.lrytas.lt tinklalapyje, kuris dažniausiai atkartoja laikraščio „Lietuvos rytas“ daromas klaidas, kartais jas paryškindamas ir papildomomis interneto suteikiamomis priemonėmis – vaizdo medžiaga bei skaitytojų komentarais. „Skanių naujienų portale“ – taip save apibūdina tinklalapis www.panele.lt – pažeidimai užfiksuoti „skaniose naujienose“, kurių antraštės labai daug pasako apie pačių publikacijų turinį: „Dešimtokė iš Telšių rajono: Prisigėriau. Užmigau. Išprievartavo. (Foto)“, „Zoofilo žmona iš Šilutės: mano vyro meilužis – arklys! (N-18, foto)“, „Skandalas: Oksanos Pikul lyties organai – sekso puslapyje iš arti ir niekuo neprisidengti! (foto)“, „Kruvina tragedija Tauragėje: po meilės prisipažinimo paauglė ryžosi savižudybei!“, „Po romano su trigubai vyresniu mokytoju pasikorė 13-metė“, „Lietuvė Venesuelos kalėjime kakoja į maišiukus, minta kaulais ir kovoja už vandenį“.

Draudžiamų skleisti nepilnamečių asmens duomenų skelbimo problema išsamiai nagrinėta inspektorius 2007-2008 m. analitinėje apžvalgoje. Ši problema aktuali išliko ir 2009 m. – nustatyti 34 atvejai, kai buvo paviešinti įtariamojo padarius nusikaltimą, kaltinamojo, teisiamojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę, 48 kartus pateikiant duomenis apie nepilnamečių buvo žeminamas jo orumas, pažeidžiami interesai.

Kalbant apie ribojamos skleisti informacijos paplitimą, 2009 m. užfiksuoti 69 nešvankios kalbos vartojimo atvejai internete (68 iš jų nustatyti anksčiau minėtame interneto tinklalapyje www.ctv.lt). Tačiau vis dar „populiariausia“ smurtinio (29) ir erotinio pobūdžio (20) informacija.

2009 m. ekspertai nustatė 15 savižudybes skatinančios informacijos paskelbimo atvejų. Nors 2007 m. tokios informacijos paskelbimo atvejų buvo sumažėję (4 atvejai), nuo 2008 m. (17) vėl kartojamos ankstesnės klaidos: publikacijos neapsiriboja vien informavimu apie savižudybę, bet priešingai – savižudybės pristatomos dramatiškais antraštėmis, nurodomos

smulkausios savižudybės aplinkybės, savižudybės būdai, nepateikiama jokia preventyvi informacija. Žurnalistų etikos inspektoriatas ir kitos suinteresuotos organizacijos¹¹ buvo atkreipusios žiniasklaidos dėmesį į savižudybės tema rengiamos informacijos specifiškumą ir pažangiai vertina kai kurių visuomenės informavimo priemonių (pvz., www.delfi.lt) iniciatyvą greta informacijos apie savižudybę pateikti psichologinės pagalbos kontaktinę informaciją.

Draudžiamą informaciją apibrėžiantys kriterijai, nors ir buvo tikslinami, tačiau nesikeitė nuo Įstatymo priėmimo, t.y. 2002 metų. Tuo tarpu ribojamos viešai skelbti informacijos kriterijai buvo ne tik keičiami, bet ir tvirtinami nauji: 2002 m. redakcijos Įstatyme buvo numatyta 10 kriterijų, 2006 m. – 13, nuo 2010 m. kovo 1 d. – 19.

Daugiausia diskusijų dėl informacijos ribojimą nusakančių kriterijų kilo ataskaitiniais metais. Būtent šių metų liepą įveikęs Prezidento veto įstatymų leidėjas antrą kartą turėjo grįžti prie Įstatymo projekto ir jame išdėstytų kriterijų svarstymo, šįkart inicijuoto naujosios šalies vadovės ir parengto jos sudarytos darbo grupės.¹²

Vetuodamas Įstatymą ankstesnis valstybės vadovas V. Adamkus atkreipė dėmesį, kad kriterijai, kuriais remiantis viešoji informacija yra laikoma darančia neigiamą poveikį, yra suformuluoti abstrakčiai ir neaiškiai, o tai sudaro galimybes įstatymo priežiūros institucijoms itin plačiai ir laisvai interpretuoti, kuri informacija atitinka šiuos kriterijus, o kuri ne.¹³

Seimo priimtą Įstatymą apgailestaudama pasirašė ir naujoji šalies vadovė¹⁴, kaip ir jos pirmtakas, Įstatymo trūkumus įvardinusi panašiai – Įstatymas netikslus ir leidžiantis įvairias interpretacijas.¹⁵ Iš Prezidento kanceliarijos pasigirdo ir kraštutinių pasiūlymų, esą vertėtų pagalvoti apie visišką Įstatymo naikinimą, o nepilnamečių apsaugą nustatyti kitaip.¹⁶ Tačiau kyla klausimas, kaip kitaip nustatyti nepilnamečių apsaugos reikalavimus, jei ne specialiuoju įstatymu. Kritišką šalies vadovo poziciją Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo atžvilgiu kol kas galima girti dėl vieno dalyko – ši pozicija yra nuosekliai kritiška. Šalies vadovo veto šiam Įstatymui taip pat ne pirmas.

Įsigaliojus Įstatymui kelti klausimus teisės akto projekto rengėjams per vėlu, tačiau pažymėtina – jei Lietuvos nepilnamečius saugantis įstatymas yra vienintelis Europos Sąjungoje, nebūtinai dėl to jis yra blogas. O jei vis dėlto kritikuojamas Įstatymo turinys, šią kritiką turėtų lydėti aiškūs siūlymai.

Atsakyti, kaip nauji kriterijai bus taikomi praktinėje žurnalistų etikos inspektoriatas veikloje, dar anksti – tai parodys inspektoriatas 2010 metų veiklos ataskaita. Šiandien galima pasakyti, kad ribojamos informacijos nustatymas plečiant kriterijus ne visada pasiteisina, nes kai kurių kriterijų pritaikymas praktikoje dėl jų neapibrėžtumo ir santykio su sunkiai įvertinamu neigiamu poveikiu yra sudėtingas. Pavyzdžiui, informaciją, skatinančią blogus mitybos, higienos ir fizinio pasyvumo įpročius, apibrėžiantis kriterijus nuo jo įtvirtinimo Įstatyme nebuvo pritaikytas nė kartą. Kiti kriterijai 2009 m. taikyti dažniau, bet nevienodai (žr. 1 lentelę, 33 psl.)

Informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams, paskleidimas pažeidžiant Įstatymo nuostatas teisės aktų nustatyta tvarka užtraukia atsakomybę ir administracinio poveikio

¹¹ Tinklalapio www.lrytas.lt iniciatyva 2008 m. Lietuvos telefoninių psichologinės pagalbos tarnybų asociacijos prezidentas P. Skruibis surengė seminarą savižudybių tema rašantiems žurnalistams. Tačiau 2009 m. būtent šiame tinklalapyje buvo užfiksuoti 4 savižudybę skatinančios informacijos paskelbimo atvejai iš 15.

¹² Žr. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą Nr. XIP-1262.

¹³ „Prezidentas vetavo Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pakeitimo įstatymą“. Lietuvos Respublikos Prezidentūros 2009-06-26 pranešimas spaudai, www.president.lt.

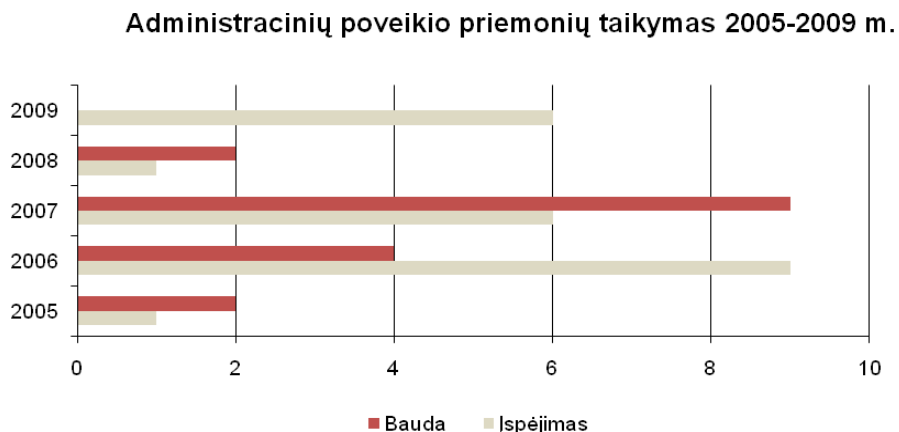
¹⁴ E. Digrytė. „Nepilnamečių apsaugos įstatymą D. Grybauskaitė pasirašys apgailestaudama“, www.delfi.lt, 2009-07-14.

¹⁵ E. Digrytė. „Švedijoje D. Grybauskaitė sulaukė ir klausimų apie nepilnamečių apsaugos įstatymą“, www.delfi.lt, 2009-07-16.

¹⁶ M. Širvinskas. „Įstatyme planuojamas draudimas skatinti bet kokius lytinius nepilnamečių santykius“, www.delfi.lt 2009-10-01 (pirminis informacijos šaltinis „Lietuvos žinios“).

priemonių taikymą. Ataskaitiniu laikotarpiu žurnalistų etikos inspektorius administracinio poveikio priemones taikė rečiau (žr. 7 diagramą).

7 diagrama

Apmaudu, tačiau, sprendžiant apie Įstatyme įtvirtintus kriterijus ir objektyvų jų reikalingumą/nereikalingumą, mažiausiai žiūrėta į kriterijų taikymą praktikoje ir su tuo susijusias problemas. Žiniasklaidai ir visuomenei užiant apie tai, ar Seimui iš tiesų rūpi nepilnamečių apsauga¹⁷, tikrąjį rūpestį turėtų parodyti ne tik aukščiausiosios šalies, bet ir Įstatyme išvardintos institucijos, pagal savo kompetenciją atsakingos už jo įgyvendinimą ir priežiūrą skirtingose srityse.

Be to, lyginant žurnalistų etikos inspektorius įgaliojimus ir kitų institucijų, atsakingų už Įstatymo priežiūrą, funkcijas, atsiveria praraja. Todėl jau dabar vardinant Įstatymo trūkumus galima pasakyti, kad Įstatymo 9 straipsnio 2 dalies 5 punktas, pagal kurį inspektorius ne rečiau kaip kartą per metus turi rengti ir viešai skelbti ne tik savo, bet ir *kitų už šio įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atsakingų institucijų* veiklos ir teismų praktikos taikant šį įstatymą apibendrinimus, aiškiai peržengia inspektorius veiklos ribas ir nėra korektiškas.

2010 m. kovo 1 d. įsigaliojusio Įstatymo 1 straipsnyje nustatyta, kad jis taikomas visai viešajai informacijai. Vadinas, Įstatymo reikalavimai turi būti taikomi ne tik visuomenės informavimo priemonėse skleidžiamai informacijai, bet visai viešajai informacijai, su kuria visuomenė susipažįsta betarpiškai.

Ne tik naujai apibrėžta Įstatymo taikymo sritis, bet ir Įstatymo pavadinimas bei turinys įpareigoja saugoti nepilnamečius nuo visos viešosios informacijos – ne tik žiniasklaidos – neigiamo poveikio. Tačiau kokie yra kitų institucijų įgaliojimai ir ką šiuo atveju reiškia Įstatymo 9 straipsnio 7 dalyje vartojamas žodžių junginys „pagal savo kompetenciją“ – sunku pasakyti. Ypač kalbant apie jau paminėtas institucijas, kurios tokios kompetencijos neturi. Atsakius į šiuos klausimus, būtų galima iš esmės kalbėti apie Įstatymo praktinio taikymo problemas. Ir ne vien žiniasklaidoje, kaip yra įprasta šiandien.

¹⁷ D. Paulauskas. „Kas apsaugos nepilnamečius nuo nepilnamečių apsaugos įstatymo?“, www.delfi.lt, 2009-06-06;
N. Vasiliauskaitė. „Apie rūpestį (ne)pilnamečiais“, www.delfi.lt, 2009-06-17;
D. Jastramskis. „Ar tik žiniasklaida atsakinga už paauglių psichikos žalojimą?“, www.delfi.lt, 2009-06-19;
S. Gudavičius. „Vaikų apsauga gali virsti baubu“ („Kauno diena“, 2009-07-15);
V. Valentinavičius. „Ar iš tiesų Seimo nariams rūpi vaikai?“, www.delfi.lt, 2009-09-24.

Atvejų, kai informacija atitiko Įstatymo kriterijų, skaičius	Įstatymo kriterijus
0	<p>4 straipsnio 1 dalies 8 punktas (kurioje teigiamai vertinama nusikalstama veika ar idealizuojami nusikaltėliai)</p> <p>4 straipsnio 1 dalies 9 punktas (susijusi su nusikalstamos veikos modeliavimu)</p> <p>4 straipsnio 1 dalies 13 punktas (skatinami blogi mitybos, higienos ir fizinio pasyvumo įpročiai)</p>
1	<p>4 straipsnio 1 dalies 5 punktas (skatinanti azartinius lošimus)</p> <p>4 straipsnio 1 dalies 10 punktas (kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neįgalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės)</p>
6	<p>4 straipsnio 1 dalies 12 punktas (kurioje patariama, kaip pasigaminti, įsigyti ar naudoti sprogmenis, narkotines ar psichotropines medžiagas, taip pat kitus gyvybei ar sveikatai pavojingus dalykus)</p> <p>5 straipsnio 1 dalies 4 punktas (piktinaudžiaujant nepilnamečių pasitikėjimu ir nepatyrimu, neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuomonės ir vertinimai)</p>
7	<p>4 straipsnio 1 dalies 2 punktas (kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti)</p>
8	<p>4 straipsnio 1 dalies 6 punktas (kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, toksinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas)</p> <p>5 straipsnio 1 dalies 2 punktas (skelbiami save sužalojusio ar mėginusio tai padaryti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę)</p>
10	<p>4 straipsnio 1 dalies 4 punktas (sukelianti baimę ar siaubą)</p>
14	<p>5 straipsnio 1 dalies 5 punktas (neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuotraukos ar filmuota medžiaga apie juos, jei pagal tai galima nustatyti nepilnamečių asmens tapatybę)</p>
15	<p>4 straipsnio 1 dalies 7 punktas (skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę)</p>
20	<p>4 straipsnio 1 dalies 3 punktas (erotinio pobūdžio: kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys)</p>
29	<p>4 straipsnio 1 dalies 1 punktas (susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu arba vandalizmu: kai detalai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, turto naikinimas ar gadinimas, taip pat teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu)</p>
34	<p>5 straipsnio 1 dalies 1 punktas (siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais skelbiami nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamojo padarius nusikaltimą, kaltinamojo, teismojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę)</p>
48	<p>5 straipsnio 1 dalies 3 punktas (pateikiant duomenis apie nepilnamečių, žeminamas jo orumas ir (ar) pažeidžiami jo interesai)</p>
69	<p>4 straipsnio 1 dalies 11 punktas (kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai)</p>

Visuomenės informavimo priemonė	Svarstyta	Įstatymo 4 straipsnio pažeidimai (pagal punktus)													Iš viso	Įstatymo 5 straipsnio pažeidimai (pagal punktus)					Iš viso	Iš viso pažeidimų
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		1	2	3	4	5		
ZIP FM	1														0						0	0
BTV	3	1													1						0	1
LTV	1				1										1						0	1
LNK	13	3		3											6	1		2			3	9
MTV Lietuva	14	1		1		1							2		5						0	5
TV3	7	2													2	3		3	1	1	8	10
Pažeidimai televizijoje	39	7	0	4	1	1	0	0	0	0	0	2	0	0	15	4	0	5	1	1	11	26
Akistata	6			5											5						0	5
Draugas	3														0			3		1	4	4
Flintas	1														0						0	0
Joniškis	1														0			1		1	2	2
Kauno diena	1														0	1		1			2	2
Lietuvos rytas	22	4	2		4		1	3					1		15	5	1	6	1	2	15	30
Lietuvos žinios	4	1		1	1			2							5		1	1			2	7
Mokyklos frontas	1														0						0	0
Luka	1							1							1						0	1
Privatu	1														0						0	0
Respublika	3														0	3		3			6	6
Sekundė	2														0						0	0
Sugardas	1														0					1	1	1
Šilėlis	1														0			1			1	1
Panelė	4	1													1			2	1	3	6	7
Tauragiškių balsas	2														0			2			2	2
Valsčius	3														0			3			3	3
Valstiečių laikraštis	1														0						0	0
Vesti Šalči	1														0						0	0
Vilniaus diena	3						2	1					2		5		1	1			2	7
15 minučių	1						1						1	0	2						0	2
Pažeidimai spaudoje	63	6	2	6	5	0	4	7	0	0	0	0	4	0	34	9	3	24	2	8	46	80
Aistra.eu	1			1											1						0	1
Alfa.lt	5							1							1	2					2	3
Anarchija.lt	1														0				1	1	2	2
Autodiena.lt	1														0						0	0
Balsas.lt	7		1				1								2	3		1			4	6
Biteplus.lt	1	1													1						0	1

Visuomenės informavimo priemonė	Svarstyta	Įstatymo 4 straipsnio pažeidimai (pagal punktus)													Iš viso	Įstatymo 5 straipsnio pažeidimai (pagal punktus)					Iš viso	Iš viso pažeidimų
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		1	2	3	4	5		
Bod.lt	1														0						0	0
Childrensos.eu	1														0						0	0
Ctv.lt	68	1		1								66			68						0	68
Darkness.lt	2		1		1										2						0	2
Delfi.lt	9			1			1								2	1		1			2	4
Etnobotanika.lt	1						1						1		2						0	2
Fhm.lt	2	1													1						0	1
Flintas	1														0						0	0
Infomazeikiai.lt	1														0						0	0
Insider.too.lt	8	6	1		2										9						0	9
Kaunodiena.lt	5			1											1	2		1			3	4
Klaipeda.diena.lt	4			1											1	1		1			2	3
Kriminalai.atn.lt	1														0			1			1	1
Lrytas.lt	17	4	1		1			4			1				11	5	2	7	1	1	16	27
Lzinios.lt	2							1							1		1	1			2	3
Musulaikas.lt	1														0						0	0
Panbalsas.lt	1														0					1	1	1
Panele.lt	9	2		1				1				1			5		1	2	1	2	6	11
Pazintys.lt	1			1											1						0	1
Pazintysxxx.lt	1			1											1						0	1
Pedofilai.webnode.com	1														0						0	0
Politika.lt	2														0	1					1	1
Seeds.420.lt	1						1						1		2						0	2
Skelbimai.lt	1		1												1						0	1
Snekam.lt	1														0	1					1	1
Supervideo.lt	1	1													1						0	1
Valstybe.com	1														0	1		1			2	2
Ve.lt	2														0	2					2	2
Vilniausdiena.lt	3			1				1							2	1	1	2			4	6
Zebra.lt	1														0						0	0
Ziedas.lt/balsavimas/	1			1											1						0	1
15min.lt	1														0	1		1			2	2
Pažeidimai internete	168	16	5	10	4	0	4	8	0	0	1	67	2	0	117	21	5	19	3	5	53	170
Pažeidimai iš viso	270	29	7	20	10	1	8	15	0	0	1	69	6	0	166	34	8	48	6	14	110	276

2.2. 2009-ŪJŲ ŽINIASKLAIDA: PEDOFILIJOS SKANDALAS IR IKITEISMINIS TYRIMAS ŽINIASKLAIDOJE

Dar visai neseniai Lietuvos Respublikos Seimui ir visuomenei pateiktoje 2007-2008 metų analitinėje apžvalgoje „Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairės“ žurnalistų etikos inspektorius atkreipė dėmesį į tai, kad viešojoje informacijoje per daug akcentuojamas pats vaikas, jo tapatybė, bet per mažai dėmesio skiriama jo problemoms ir jų nagrinėjimui. Buvo pažymėta, kad tokia kryptimi eidama žiniasklaida ir visa viešoji informacija prasilenkia su vaiko teisėmis ir interesais.

Ne tik tai, bet ir kur kas daugiau atskleidė vadinamoji Kauno pedofilijos byla, be kurios nušvietimo ir informacijos neapsiėjo nei viena šalies žiniasklaidos priemonė, nesvarbu, tiriamajame ar pramoginiame apvalkale ji buvo pateikta. Todėl nagrinėjamame kontekste apibūdinti 2009-ųjų metų žiniasklaidą, atsižvelgiant į šiam atvejui parodytą visą dėmesingumą, gana paprasta – pedofilijos skandalas ir ikiteisminis tyrimas žiniasklaidoje.

Viešojo intereso labai tenka pasakyti, kad šiuo atveju informacijos, susijusios su atliekamu ikiteisiniu tyrimu, atskleidimas tiesiogiai priklausė nuo paties tyrimo trukmės: kuo ilgiau jis truko, tuo daugiau laiko informacijai rinkti turėjo žiniasklaida. Surinkta informacija buvo pateikta visuomenei. Šį principą galima taikyti visiems rezonansiniams atvejams. Tokį reiškinį ir minėto principo taikymą nesunku paaiškinti: žiniasklaida turi savo informacijos šaltinius, todėl rezonansiniam atvejui nušviesti laiko veltui negaišta ir spaudos ploto netausoja. Be to, rezonansiniai atvejai kruopščiai tiriami ne tik prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų, bet ir žiniasklaidos atstovų. „Žurnalisto-tyrėjo“, „žurnalisto-prokuroro“ ir „žurnalisto-seklio“ vaidmuo plačiai išanalizuotas žurnalistų etikos inspektoriaus 2005-2006 metų analitinėje apžvalgoje, todėl šioje ataskaitoje išsamiau nenagrinėtinas.

Kad konkrečiu atveju ikiteisminį tyrimą atliko ne tik valstybės įgaliotos institucijos, bet ir žiniasklaida, kalba ir jos skleidžiama informacija. Apie informacijos rinkimo aplinkybes savo parengtoje publikacijoje atvirauja ir „Lietuvos ryto“ korespondentė L. Lavaste skelbdama: „Kol nepagautas teisėjo Jono Furmanavičiaus ir Violetos Naruševičienės nužudymu įtariamasis D. Kedys, jo buvusią gyvenimo draugę, nužudytosios seserį Laimą Stankūnaitę ir A. Ūsą teisėsauga slepia nuo galimų naujų išpuolių. Jų telefonai išjungti. <...> „Lietuvos rytui“ vakar vis dėlto pavyko pasikalbėti su A. Ūsu.“ Toliau straipsnyje rašoma: „Nors Pilietinės demokratijos partijos prezidiumo narys verslininkas A. Ūsas šiuo metu yra saugomas nenurodomoje vietoje, „Lietuvos ryto“ žurnalistei pavyko su juo pasikalbėti.“¹⁸

Teisininkai pripažįsta, kad toks tyrimas, koks vyko minėtoje baudžiamojoje byloje, neprieda naudos nusikalstamos veikos išaiškinimui, įrodymų vertinimui teisme, nepadedą nustatyti ir nusikaltimą padariusių asmenų. Tačiau ne inspektoriumi vertinti ikiteisminį tyrimą. Todėl šioje vietoje tenka pažerti priekaištų ir žiniasklaidai – ne tai, kuri ieškojo teisybės ir jos nerado, bet tai, kuri iš informacijos apie rezonansinę bylą spaudė vašką, kalė pinigus, taip pat tai, kuri pernelyg greitai rinkosi įvykio herojus ir didvyrius, be teismo įvardino ir teisė kaltuosius, tai, kuri ignoravo nusikaltimo aukų – nepilnamečių – apsaugos reikalavimus.

Nagrinėjamas atvejis rezonansinis nuo pat pradžių. Jei vienoje visuomenės informavimo priemonėje nebuvo atskleista pakankamai duomenų, juos papildė duomenys, pateikti kitoje žiniasklaidos priemonėje. Tokiu būdu su byla, aprašomais įvykiais ir jų dalyviais visuomenė turėjo galimybę susipažinti betarpiškai iš visos informacijos. Šis „duomenų mozaikos“ principas bendras visoms rezonansinėms byloms. Tuo pačiu kiekvienas rezonansinis atvejis skiriasi savo įvykiais, jo dalyviais ir aplinkybėmis.

¹⁸ L. Lavaste. „A. Ūsas: „Didžiausia mano klaida, kad padėjau žmogui“ („Lietuvos rytas“, 2009-10-10, Nr. 234/5696).

Kalbant apie nepilnamečių apsaugos reikalavimus konkrečiu atveju, kontroliuojamas gali būti tik tiesioginių nepilnamečių asmens duomenų (vardo, pavardės, atvaizdas, gyvenamosios ar buvimo vietos, ugdymo ar mokymosi įstaigos) skleidimas. Netiesioginių duomenų (nepilnamečių šeimos narių, globėjų vardai, pavardės, atvaizdai, kiti duomenys bei socialinio pobūdžio faktai, padedantys identifikuoti nepilnamečius asmenis) apsauga praktiškai neįmanoma. Taip yra dėl kelių priežasčių: 1) išankstinio nepilnamečių šeimos narių intereso skleisti, bet ne saugoti asmens duomenis, taip pat teikti juos žiniasklaidai (pvz. filmuotos medžiagos išsiuntinėjimas žiniasklaidos atstovams, valstybės institucijoms, informacija viešinimas Lietuvos ir užsienio tinklalapiuose); 2) nepilnamečių asmens duomenų atskleidimo valstybės institucijų iniciatyva (pvz., Lietuvos Respublikos Seimo išplatintame pranešime ir interneto tinklalapyje <http://www.valstybe.com>). Nors tiesioginiai nepilnamečių asmenų duomenys minėtuose interneto tinklalapiuose buvo pašalinti, netiesioginiai duomenys likę ir, greičiausiai, liks.

Rezonansinio įvykio, kuriame dalyvauja nepilnametis, atveju Įstatymo priežiūra veikia panaši į gaisro gesinimą – ji įgyvendinama tokia prioritetine tvarka: 1) iki informacijos paskelbimo (iš anksto informuojant apie galimus įstatymo pažeidimus, rekomenduojant neskelbti informacijos, teikiant įvertinimą pagal išankstinį viešosios informacijos rengėjo prašymą); 2) iš karto po informacijos paskelbimo apie ją sužinojus – kai yra galimybė pašalinti padarytą pažeidimą (pvz. pažeidimai internete); 3) po informacijos paskelbimo – kai nėra galimybės pašalinti pažeidimus (pvz. pažeidimai spaudoje, televizijoje).

Aptariamam atveju būtina pažymėti, kad pagal Visuomenės informavimo įstatymo 10 straipsnį draudžiami bet kokie veiksmai, kuriais siekiama kontroliuoti visuomenės informavimo priemonėse skelbiamos informacijos turinį iki šios informacijos paskelbimo, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus. Joks įstatymas nesuteikia teisės inspektoriumi daryti įtaką viešosios informacijos rengėjo veiklai iki informacijos viešo paskelbimo. Esant tokiam teisiniam reglamentavimui, griežtesnė inspektorius reakcija į Įstatymo pažeidimus gali būti tik po to, kai paskelbiama informacija, t.y. padaromas pažeidimas. Todėl ir konkrečiu atveju, atsižvelgiant į ekspertų, vertinančių viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams, išvadas, sprendimai dėl atsakomybės priemonių taikymo Įstatymo nuostatas pažeidusiems asmenims gali būti priimti tik po informacijos paskelbimo.

Aukščiau aptartam rezonansiniam atvejui bei jo atspindėjimui žiniasklaidoje dėmesį skyrė Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto sudaryta darbo grupė, kurios atlikto tyrimo ataskaitą komitetas patvirtino 2009-10-27 sprendimu Nr. 103-S-3 „Dėl darbo grupės „Dėl vaiko teisių apsaugos veiksmų, apsaugant vaiko teises ir teisėtus interesus“ atlikto tyrimo ataskaitos“ (toliau – Komiteto sprendimas). Darbo grupei atliekant minėtą tyrimą pasiūlymus teikti buvo pakviestas ir žurnalistų etikos inspektorius.

Šiuo klausimu inspektorius pritaria Komiteto sprendimo 5 punkto išvadai, kurioje pažymima, kad valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos, disponuojančios informacija apie galimus vaiko teisių ir interesų pažeidimus, turi užtikrinti, jog ši informacija nebūtų teikiama viešosios informacijos rengėjams ir (ar) skleidėjams, taip pat imtis priemonių, jog nebūtų teikiama privataus pobūdžio informacija apie nepilnamečius įskaitant jų asmens duomenis.

Kaip pažymima žurnalistų etikos inspektorius 2007-2008 m. analitinėje apžvalgoje, valstybės institucijos vis dar tinkamai nesuvokia, kad žurnalistas ar viešosios informacijos rengėjas turi išskirtinę teisę operatyviau gauti informaciją, tačiau ši teisė jokių būdu neapima privilegijos gauti informaciją apie asmens privatą gyvenimą. Be to, valstybės institucijai, neteisėtai atskleidusiai viešosios informacijos rengėjui privataus pobūdžio informaciją, o šiam ją paskelbus – atsakomybė tenka ne vien už informacijos paskelbimą ir ne tik informaciją paskleidusiam asmeniui, bet ir tam, kuris tokią informaciją pateikė, t.y. valstybės institucijai. Atsižvelgdamas į tai, dar 2008 m. veiklos ataskaitoje inspektorius pateikė siūlymą įstatymų leidėjui Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse nustatyti atsakomybę valstybės ir savivaldybės institucijai ar įstaigai už privataus pobūdžio informacijos apie asmenis, įskaitant jų asmens duomenis, atskleidimą savo

iniciatyva, šių duomenų pateikimą ar viešą paskelbimą, kai yra pažeidžiamas šių duomenų konfidencialumas ar duomenų subjekto teisės.

Kalbant apie nepilnamečių apsaugą ir Įstatymo įgyvendinimo problemas svarbi ir Komiteto sprendimo 6 punkte pateikta išvada bei siūlymas – Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatyme aiškiai reglamentuoti institucijų, atsakingų už šio įstatymo įgyvendinimo priežiūrą, kompetenciją bei įgaliojimus. Ji taip pat sutampa su inspektoriaus nuomone dėl Įstatymo įgyvendinimo tobulinimo.

Įgyvendindama Komiteto sprendime išdėstytus siūlymus, siekdama užkirsti kelią Įstatymų pažeidimams, susijusiems su nagrinėjamo rezonansinio įvykio nušvietimu, žurnalistų etikos inspektorė: 1) 2009-11-25 dalyvavo Lietuvos radijo ir televizijos komisijos surengtame susitikime su komerciniais transliuotojais ir nepriklausomais (laidų) kūrėjais, kuriame pateikė rekomendacijas dėl asmens duomenų, leidžiančių identifikuoti nepilnamečio tapatybę, skleidimo; 2) 2009-12-29 susitikime aptarė Įstatymo įgyvendinimo problemas su Lietuvos radijo ir televizijos asociacijos prezidentė TV3 generaline direktore L. Blaževičiūte; 3) 2010-01-19 reaguodama į laidos „Akistata“ (TV3, 2010-01-20, 19.40 val.) anonsą ir kitų institucijų pranešimus, raštu kreipėsi į transliuotoją bei laidos rengėjus, prašydama imtis priemonių, kad laidoje nebūtų paskleista nepilnamečių apsaugos reikalavimus pažeidžianti informacija; 4) 2010-02-12 dalyvavo Lietuvos žurnalistų sąjungos organizuotame praktiniame seminare, kuriame pateikė rekomendacijas ir organizavo mokymus dėl Įstatymo nuostatų taikymo praktinėje viešosios informacijos rengėjų veikloje.

3. VISUOMENĖS INFORMAVIMO PRIEMONIŲ REGISTRAS: NAUJAS POŽIŪRIS Į NUOSAVYBĖS SANTYKIŲ DEKLARAVIMĄ

Šios ataskaitos pradžioje užsiminta, kad viešosios informacijos rengėjų ir (ar) skleidėjų, tuo pačiu ir visuomenės informavimo priemonių skaidrumas padidėtų, o įgyvendinti šį principą praktikoje būtų kur kas lengviau, jei duomenys apie juos būtų skelbiami (iš) ten, kur jie jau yra.

Tokia išvada peršasi nuo 2000 metų stebint, kaip sunkiai ir vangiai vykdomos žiniasklaidos priemonių „viešumo prieš visuomenę“ nuostatos, kaip stipriai, tarsi po devyniais užraktais, saugoma informacija apie jos savininkus, ir tai, kaip nenoriai šiuos duomenis surenka vyriausybės įgaliota institucija – Kultūros ministerija. Nepaisant teisinių žiniasklaidos priemonių viešumą ir skaidrumą lemiančių nuostatų, kurios šiuo metu yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose, duomenų apie visuomenės informavimo priemonių dalyvius deficitas fiksuojamas nuo 2002 metų. Šios problemos išsamiai apibendrintos 2003-2004 metų bei 2005-2006 metų žurnalistų etikos inspektoriaus analitinėse apžvalgose. Tuo tarpu žiniasklaidos patirtis „viešumo ir skaidrumo“ srityje liudija, kad Kultūros ministerija nepajėgi išreikalauti informacijos, kurios privalomą pateikimą numato Visuomenės informavimo įstatymas. Kadangi iki šiol nėra numatytos teisinės nuostatos, numatančios administracinę atsakomybę viešosios informacijos rengėjams ir platintojams už šių Visuomenės informavimo nuostatų nevykdymą, galima manyti, kad vykdomosios valdžios institucija neatlieka jai skirtų valstybės įgaliotų funkcijų. Tačiau šiame ataskaitos skyriuje kritikos minėtai institucijai nebebus.

Dar 2005-2006 metų analitinėje apžvalgoje žurnalistų etikos inspektorius pažymėjo, kad šalyje yra registras, kuriame privalu užregistruoti steigiamą įmonę, vykdančią ūkinę-finansinę veiklą, taip pat ir tai, jog į šį registrą patenka visi viešosios informacijos rengėjai ir (ar) skleidėjai, jei jų veiklą vykdanči bendrovė turi juridinio asmens statusą.

Nors viešosios informacijos rengėjais pagal Visuomenės informavimo įstatymą gali būti ne tik juridiniai asmenys, kalba eina apie didžiąją žiniasklaidos dalyvių dalį, kurie vykdo ne vien visuomenės informavimo veiklą, todėl yra registravę įmones, tarp jų užsiimančias ir konkrečiu bei kryptingu žiniasklaidos verslu.

Kaip matyti iš žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos praktikos, juridinio asmens statusą turi ne visi interneto portalai, bet ir ne visi jų vykdo aktyvią visuomenės informavimo funkciją. Taigi juridinio asmens statuso neturėjimas iš esmės nepanaikina šių interneto tinklalapių – kaip visuomenės informavimo priemonių (informacinės visuomenės informavimo priemonių) – statuso.

Pažymėtina, kad juridinio asmens statuso neturi ir dauguma interneto dienoraščių (blogų, tinklaraščių) valdytojų ar autorių. Tačiau ir šiandien galiojančio Visuomenės informavimo įstatymo 24 straipsnio 5 dalis pareigą deklaruoti nuosavybės santykius nustato ne visoms informacinės visuomenės informavimo priemonėms, o tik tomis, kurių valdytojas yra juridinis asmuo.

Vadinasi, galima kalbėti apie žiniasklaidos priemonių pareigą deklaruoti savo nuosavybės santykius ir verslo interesus, kurios veikia kaip juridiniai asmenys. Jei taip, tuomet logiška kalbėti ir apie Juridinių asmenų registrą, įsteigtą Registrų centre.

Šiuo metu jokia valstybės institucija ar įstaiga, juo labiau, jokia privati bendrovė nėra sukaupusi tiek duomenų apie įmones, kiek jų turi valstybės įmonė „Registrų centras“. Be to, šio milžino sukauptų duomenų pagrindu kaskart įkuriamas vis naujas registras arba duomenų centras. Neabejotina, kad būtent šiame registre galėtų atsirasti ir visuomenės informavimo priemonių, t.y. juridinių asmenų, kurių viena iš veiklos sričių klasifikatoriuje nurodyta visuomenės informavimo veikla, registras.

Svarbiausia, kad šiam registrui įsteigti nereikės kaupti papildomų duomenų, nes visi būtini duomenys jame jau yra. Pagrindinė užduotis – išskirti esamus duomenis į sistemą, kuri ir sudarys visuomenės informavimo priemonių registrą. Ne mažiau svarbi užduotis, kad duomenys, kuriuos pagal Visuomenės informavimo įstatymą privaloma deklaruoti ir viešai skelbti, t.y. duomenys apie

žiniasklaidos įmonės akcininkus ar dalininkus, kurie turi nuosavybės teisę ar valdo ne mažiau kaip 10 procentų visų žiniasklaidos bendrovės akcijų ar turto, būtų vieši ir nemokamai prieinami visuomenei.

Atkreiptinas dėmesys, kad duomenų tvarkytojas ir toliau gali likti tas pats, kaip numatyta įstatyme, t.y. Kultūros ministerija. Šiuo atveju keistūsi tik faktinė duomenų buvimo (saugojimo) vieta ir pateikimo tvarka – duomenys būtų pateikiami ir saugomi Registrų centre.

Manytina, kad tokiu būdu tvarkomi duomenys apie viešosios informacijos rengėjus ir (ar) skleidėjus neabejotinai pasitarnautų ne tik visuomenei, bet ir žiniasklaidos priežiūros bei kontrolės institucijoms, tarp jų ir žurnalistų etikos inspektoriumi. Mat ataskaitiniu laikotarpiu ne vienas skundas žurnalistų etikos inspektoriumi buvo pateiktas dėl viešosios informacijos rengėjo, kuris skundo nagrinėjimo metu pasikeisdavo arba perleisdavo leidėjo teises kitai bendrovei. Baigus skundo nagrinėjimą paaiškėdavo, kad viešosios informacijos rengėjas, pažeidęs įstatymą, negali būti išpėtas, nes tokio paprasčiausiai nebėra, nepaisant to, kad laikraštis leidžiamas tokiu pačiu pavadinimu.

Lietuvos Respublikos Seimui pritarus išdėstytam siūlymui dėl žiniasklaidos nuosavybės santykių deklarovimo, reikėtų inicijuoti atitinkamą Visuomenės informavimo įstatymo 24 straipsnio pataisą.

Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo metu Lietuvos Respublikos Seimo valdybos sudaryta darbo grupė minėtam įstatymo projektui rengti galėtų svarstyti ir šį itin aktualų klausimą. Jei šis siūlymas būtų svarstomas, reikėtų atsižvelgti į 1996 m. redakcijos Visuomenės informavimo įstatymo 39 straipsnio nuostatas, kurias šiandien vertėtų ne tik prisiminti, bet ir gražinti į įstatymą:

39 straipsnis. Viešosios informacijos rengėjų savininkų ir bendraturčių pajamų deklarovimas ir ryšių su ūkiniais subjektais bei valdžios ir valdymo institucijomis viešumas

Viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai deklaruoja savo pajamas ir turtą įstatymų nustatyta tvarka. Viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai viešai skelbia apie savo ekonominius ir finansinius ryšius su ūkiniais subjektais, finansų kredito įstaigomis, komerciniais bankais, apie savo giminystės ryšius su valstybės institucijų pareigūnais Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos nustatyta tvarka.

III. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Vadovaudamasi Visuomenės informavimo įstatymo 49 straipsnio 14 dalimi, pažymėdama, kad didžioji pasiūlymų, pateiktų inspektoriaus kartu su 2007-2008 m. analitine apžvalga ir 2008 m. veiklos ataskaita, dalis tebėra aktuali ir įgyvendintina, žurnalistų etikos inspektorė teikia Lietuvos Respublikos Seimui Žurnalistų etikos inspektoriaus 2009-ųjų metų veiklos ataskaitą, kartu su kai kuriais naujomis išvadomis ir pasiūlymais.

1. Viešai paskleistos informacijos turinys dažnai tampa konflikto objektu tarp asmens teisės skleisti informaciją ir kitų žmogaus teisių. Šių teisių konfliktams spręsti būtini teisės normų laikymąsi, priežiūrą ir kontrolę užtikrinantys mechanizmai. Žurnalistų etikos inspektorius ir jo vadovaujama tarnyba – vienas šių Lietuvos Respublikos Seimo sukurtų mechanizmų.

2. Šiandien viešosios informacijos rengėjo, skleidėjo sąvoka suvokiama ir taikoma kur kas plačiau, nei prieš dešimtmetį. Visuomenės informavimo funkciją atlieka ne vien žurnalistai, leidėjai, transliuotojai, todėl ir Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas gali pažeisti ne vien tik jie, bet ir bet kuris kitas informacijos skleidėjas. Atsižvelgiant į tai, kinta žurnalistų etikos inspektoriaus veikla, jo praktika krypsta nuo žurnalisto ir jo veiksmų vertinimo. Vis dažniau įstatymų pažeidėju tampa viešosios informacijos rengėjas, kuris nebūtinai yra žurnalistas.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 44 straipsnis draudžia cenzūrą, neleidžia valstybės institucijoms, politinėms partijoms, valstybės politikams ir pareigūnams kištis į visuomenės informavimo priemonių ar žurnalistų veiklą. Visuomenės informavimo įstatymo 10 straipsnis draudžia bet kokius veiksmus, kuriais siekiama kontroliuoti visuomenės informavimo priemonėse skelbiamos informacijos turinį iki šios informacijos paskelbimo, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus. Išimtinės teisės kontroliuoti visuomenės informavimo priemonės turinį iki jo paskelbimo įstatymas žurnalistų etikos inspektoriumi nesuteikia. Todėl inspektorius negali imtis veiksmų, kurie būtų suvokiami kaip tiesioginis kišimasis į visuomenės informavimo priemonių veiklą, taip pat negali drausti šios veiklos ar kaip nors ją riboti. Tokiu būdu įstatymas inspektoriaus įgaliojimų vykdymą nukreipia į jau padarytą pažeidimą, bet ne iki jo padarymo. Šioje situacijoje inspektoriaus, kaip ombudsmeno, veiklą reglamentuojančiame įstatyme galėtų būti numatytos priemonės, suteikiančios teisę inspektoriumi veikti iki pažeidimo, taip pat praplėstas inspektoriaus priimamų sprendimų sąrašas.

4. Inspektoriaus ir jo vadovaujamos tarnybos funkcijų plėtra vyko nuo pat įstaigos įkūrimo. Palaipsniui žurnalistų etikos inspektoriumi buvo perduodamos ne tik funkcijos, susijusios su viešosios informacijos priežiūra, teisiniu kvalifikavimu, ekspertiniu vertinimu, stebėseną, bet ir inspektoriumi nebūdingos, techninio pobūdžio funkcijos. Siekiant efektyvios žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos, kai kurie jam nustatyti įgaliojimai turi būti perduoti tiesioginėms institucijoms, vykdančioms atitinkamų įstatymų priežiūrą (pvz., *Vyriausiajai rinkimų komisijai*). Taip pat inspektoriumi neturi būti neapgalvotai perduodami kitų institucijų turimi įgaliojimai bei funkcijos (pvz., *Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*). Šiuo metu inspektoriumi pakanka galių, tačiau iniciatyvai vietos nebelieka. Taip yra ir dėl neapgalvoto naujų funkcijų skyrimo ir dėl neproporcingai sumažinto finansavimo.

5. Viešosios informacijos rengėjo pareiga informuoti visuomenę neapsiriboja vien surinktos ar informacijos šaltinių pateiktos informacijos paskelbimu, bet apima ir tokios informacijos kritišką įvertinimą, susilaikymą nuo nepagrįstų, nepatikrintų, faktais neparemtų kaltinimų skleidimo. Be to, viešosios informacijos rengėjas, informuodamas apie asmens veiksmus, kurie yra ikiteisminio tyrimo objektas, turi susilaikyti nuo išankstinio vertinimo apie aprašomo asmens kaltę. Pagrindinių visuomenės informavimo principų nesilaikymas, informacijos objektyvumo, nuomonių įvairovės reikalavimų nepaisymas, nekaltumo prezumpcijos pažeidimas – dažniausi 2009 m. žurnalistų etikos inspektoriaus nustatyti pažeidimai.

6. Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas skleisti nekaltumo prezumpciją pažeidžiančią informaciją. Nekaltumo prezumpcijos principas įtvirtintas ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis reglamentuoja visą baudžiamąjį procesą, nepaisant jo baigties, todėl net ir vėlesnis asmens pripažinimas kaltu negali panaikinti pradinės jo teisės būti laikomam nekaltu, kol kaltumas neįrodytas pagal įstatymą. Taigi nekaltumo prezumpcijos principo esmė yra ta, kad iki teismo nuosprendžio įsiteisėjimo galioja asmens nekaltumo prielaida. Tai reiškia, kad žiniasklaida neturi užbėgti įvykiams už akių, o viešosios informacijos rengėjai negali skelbti verdikto visuomenei, pažeisdama nekaltumo prezumpcijos principą. Šių pažeidimų 2009 m. žiniasklaidoje buvo sąlyginai daug.

7. Šiuo metu Visuomenės informavimo įstatymas nereikalauja atskleisti leidėjo ar žiniasklaidos bendrovės akcininko ryšių su kitomis įmonėmis ar verslo grupėmis, apie kurias skelbiama informacija gali būti mažiau objektyvi. Nors šią situaciją reglamentuoja Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 33 straipsnis, įstatymo nuostatos nepakankamos. Nagrinėjamu atveju vertėtų atsigręžti į 1996 m. redakcijos Visuomenės informavimo įstatymą, kurio 39 straipsnyje buvo nustatyta, jog viešosios informacijos rengėjų savininkai ir bendraturčiai deklaruoja savo pajamas ir turtą įstatymų nustatyta tvarka, viešai skelbia apie savo ekonominius ir finansinius ryšius su ūkiniais subjektais, finansų kredito įstaigomis, komerciniais bankais, apie savo giminystės ryšius su valstybės institucijų pareigūnais Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos nustatyta tvarka.

8. 2009 m. įvykę teisminiai procesai nesufurmavo naujos praktikos dėl žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimų, tačiau iš esmės patvirtino inspektoriaus praktikos teisingumą ir pagrįstumą nagrinėjant skundus dėl privataus gyvenimo bei garbės ir orumo pažeidimų. Lyginant su praėjusiais metais, ataskaitiniu laikotarpiu Vilniaus apygardos administracinis teismas priėmė kur kas mažiau žurnalistų etikos inspektoriui nepalankių sprendimų (pagrįstumas 91,7 proc.), tuo tarpu Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nepagrįstais žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimus 2009 m. įvardino dažniau (pagrįstumas 57,1 proc.). Įsiteisėjusiu teismo sprendimu vidutiniškai tik apie 25 proc. inspektoriaus priimtų ir teismui apskųstų sprendimų pripažįstami nepagrįstais.

9. Ataskaitoje aptarti atvejai atskleidžia, jog inspektoriui pateikti skundą gali ne tik politikas, kovojantis su žiniasklaida, bet ir pats žurnalistas. Be to, žurnalistų etikos inspektoriui neretai tenka nagrinėti ir tarpusavyje nesutariančių žurnalistų, leidėjų, ar jų akcininkų skundus. Inspektoriaus veikla, susijusi su asmenų skundų nagrinėjimu, rodo, kad jo pareigybės pavadinimas yra pernelyg siauras ir netinkamas apibūdinti šio pareigūno veiklai bei įgaliojimams. Praktika atskleidžia ir tai, kad skundo inspektoriui dalykas – įstatymo reikalavimų neatitinkanti viešoji informacija – nebūtinai yra žurnalisto ar žurnalistinės veiklos rezultatas.

10. Dalis žurnalistų etikos inspektoriui suteiktų funkcijų yra neįmanomos be ekspertinio viešosios informacijos turinio vertinimo, o be jo negalimi ir tolimesni informacijos sklaidimo kontrolės veiksmai, įskaitant atsakomybės taikymą įstatymų pažeidėjams. Remiantis Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ekspertų išvadomis, nustatomas viešosios informacijos poveikis nepilnamečiams, informacijos erotinis, pornografinis ir (ar) smurtinis pobūdis, taip pat informacijos, kuria skatinama nesantaika dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, pobūdis.

11. 2009 m. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje buvo atlikta 91 viešosios informacijos ekspertizė, kurių bendra tyrimų apimtis – 7939 val. vaizdo medžiagos ir 15408 nuotraukos, pateikta 210 išvadų dėl informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams. Per ataskaitinį laikotarpį įvairiose laikmenose išsaugotų pornografinio pobūdžio nuotraukų įvertinta beveik dukart mažiau nei 2008 m., tačiau beveik 9 kartus išsaugo audiovizualinės medžiagos (vaizdo ir garso kūrinių) apimtis. Nepaisant išaugusių tyrimų apimčių, buvo sumažintas vidutinis ekspertizės atlikimo terminas. Dėl to atsirado geresnės galimybės spartinti ikiteisminius tyrimus, operatyviau šalinti internete skelbiamą pornografinio pobūdžio informaciją.

12. Kasmet didėjantis ekspertizių, atliekamų dėl pornografinio turinio dalykų, skaičius rodo nenuilstamą ikiteisminio tyrimų pareigūnų kovą su pornografinio pobūdžio informacijos platinimu. Tačiau 2009 metais ikiteisminio tyrimo pareigūnų prašymai pateikti dėl informacijos priskyrimo pornografinio pobūdžio informacijos kategorijai labai dažnai buvo susiję su vaikų seksualiniu išnaudojimu, ir jų atvaizdavimu šioje medžiagoje. Atveju, kai užfiksuoti lytiniuose veiksmuose dalyvaujantys vaikai, nustatyta daugiau nei pusėje visų pateiktų prašymų (t.y. 51 iš 91). Pažymėtina, kad šalies įstatymai konkrečiai neapibrėžia, kas yra *vaikų pornografija*. Siekiant efektyviau kovoti su šiuo itin neigiamu reiškiniu, minėtą sąvoką svarbu apibrėžti įstatymuose.

13. Nuo 2010 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujai žurnalistų etikos inspektoriaus funkcijai – nustatyti, ar viešąja informacija yra skatinama nesantaika dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų – Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra jau 2009 m. pabaigoje pradėjo teikti prašymus dėl specialistų išvadų pateikimo. Tokių prašymų skaičius vien per 2010 metų I-ąjį ketvirtį du kartus viršijo inspektoriui pateiktų skundų skaičių. Inspektoriui pavedus naują funkciją, jai įgyvendinti neskirta lėšų.

14. Visuomenės informavimo įstatymo 49 straipsnio 9 dalyje nustatyta, kad visuomenės informavimo priemonių priskyrimo erotinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms aprašą ir apmokestinimo už visuomenės informavimo priemonių priskyrimą erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms tvarką nustato Vyriausybė inspektoriaus teikimu. Nors minėto aprašo kol kas nėra, šiuo metu aktualesnis kitas klausimas – kaip koncentruoti ikiteisminį tyrimą ir kaip sukurti veiksmingą mechanizmą, kad lėšos, skirtos sandomų ekspertų apmokėjimui, būtų pripažintos proceso išlaidomis ir sugrąžintos valstybei. Nors lėšų grąžinimą numato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 105 straipsnis, praktikoje valstybės patirtos išlaidos, susijusios su ekspertiniu vertinimu, sugrąžinamos retai.

15. Filmų platinimą ir viešą rodymą reglamentuoja Kino įstatymas. Šio įstatymo 10 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kino organizacijos, kurios verčiasi filmų platinimu ir viešu rodymu, privalo: 1) užregistruoti filmus filmų registre; 2) turėti Vyriausybės įgaliotos institucijos, atsakingos už valstybės politiką kino srityje, pažymą, nustatančią filmų indeksą pagal žiūrovų amžiaus cenzą. Kaip rodo inspektoriaus veiklos praktika, įvežti į Lietuvą filmai ne visada registruojami įstatymo nustatyta tvarka. Kreiptis dėl filmo įvertinimo į Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą filmo platintojas neprivalo. Tuo tarpu registruojant filmą Filmų indeksavimo komisijoje, ne visada atliekama jo turinio ekspertizė. Tokia situacija sudaro prielaidas platinti iš kitų šalių įvežtus filmus neįvertinus jų turinio pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus.

16. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje atliekant ekspertinį viešosios informacijos turinio vertinimą pastebima, kad proceso išlaidos kelis ar net keliolika kartų viršija sankciją – baudą, skiriamą nusikalstamą veiką atlikusiam asmeniui. Pastebima, kad minėtose baudžiamosiose bylose nusikalstamos veikos mastas sankcijos dydžiui esminės reikšmės neturi. Todėl turi būti keliamas klausimas dėl ikiteisminių tyrimų išlaidų proporcingumo, taip pat dėl sankcijos dydžio. Tam tikrais atvejais turi būti numatytos galimybės koncentruoti ikiteisminį tyrimą ekspertiniam vertinimui pateikiant tik tokio vertinimo reikalaujančią medžiagą.

17. Kalbant apie Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo įgyvendinimo problemas, jau šiandien aišku: kol įstatyme nebus aiškiai nustatyta kitų institucijų, atsakingų už jo įgyvendinimo priežiūrą, kompetencija, kalbėti apie nepilnamečių apsaugą kai kuriose viešosios informacijos srityse sudėtinga. Būtent šiame įstatyme, o ne Vyriausybės nutarime, kaip yra šiuo metu, svarbu nustatyti visų už įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atsakingų institucijų specialiąją kompetenciją ir įgaliojimus nepilnamečių apsaugos srityje, atkreipiant dėmesį į tai, kad kai kurios įstatyme išvardintos institucijos tokios kompetencijos iš viso neturi.

18. 2009 m. ribojamos informacijos užfiksuota 43 proc. daugiau nei 2008 m., tačiau beveik 30 proc. sumažėjo draudžiamos skelbti informacijos. Jei 2007 m. internete buvo fiksuojama 31 proc.

visų pažeidimų, o 2008 m. – 50 proc., tai 2009 metais šių pažeidimų skaičius elektroninėje erdvėje išaugo iki 62 proc. Tai tik patvirtina išvadą, kad kartu su informacija iš tradicinių žiniasklaidos kanalų į internetą persikelia ir žalingas turinys. Tokią tendenciją lemia ir tai, kad internete redakcinė atsakomybė santykinai mažesnė, o asmeninė atsakomybė kol kas pasyvi ir neišsivysčiusi. Žalingo turinio televizijoje ir spaudoje santykinai mažėjo. 2009 m. didžiausiu neigiamą poveikį nepilnamečiams darančios informacijos skleidėju spaudoje, kaip ir ankstesniais metais, buvo dienraštis „Lietuvos rytas“.

19. Nepilnamečių asmens duomenų skelbimo problema aktuali buvo ir 2009 m. Šiais metais nustatyti 34 atvejai, kai buvo paviešinti įtariamojo padarius nusikaltimą, kaltinamojo, teismo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio (aukos) asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę, 48 kartus pateikiant duomenis apie nepilnamečių buvo žeminamas jo orumas, pažeidžiami interesai. Kalbant apie ribojamos skelbti informacijos paplitimą, 2009 m. užfiksuoti 69 nešvankios kalbos vartojimo atvejai internete. Tačiau vis dar „populiariausia“ smurtinio (29) ir erotinio pobūdžio (20) informacija.

20. 2009 m. ekspertai nustatė 15 savižudybes skatinančios informacijos paskelbimo atvejų. Nors 2007 m. tokios paskelbimo atvejų buvo sumažėję (4 atvejai), nuo 2008 m. (17) vėl kartojamos ankstesnės klaidos: publikacijos neapsiriboja vien informavimu apie savižudybę, bet priešingai – savižudybės pristatomos dramatiškais antraštėmis, nurodomos smulkiausios savižudybės aplinkybės, savižudybės būdai, nepateikiama jokia preventyvi informacija.

21. Draudžiamą informaciją apibrėžiantys kriterijai, nors ir buvo tikslinami, tačiau nesikeitė nuo Įstatymo priėmimo. Tačiau ribojamos viešai skelbti informacijos kriterijai buvo ne tik keičiami, bet ir tvirtinami nauji: 2002 m. buvo numatyta 10 kriterijų, 2006 m. – 13, nuo 2010 m. kovo 1 d. – 19. Sprendžiant apie Įstatyme įtvirtintus kriterijus ir objektyvų jų reikalingumą/nereikalingumą, mažiausiai žiūrėta į kriterijų taikymą praktikoje ir su tuo susijusias problemas. Pažymėtina, kad ribojamos informacijos nustatymas plečiant kriterijus ne visada pasiteisina, nes kai kurių kriterijų pritaikymas praktikoje dėl jų neapibrėžtumo ir santykio su sunkiai įvertinamu neigiamu poveikiu yra sudėtingas.

22. Žiniasklaidai ir visuomenei svarstant apie tai, kam ir kiek rūpi nepilnamečių apsauga, tikrąjį rūpestį turėtų parodyti ne tik aukščiausiosios šalies, bet ir Įstatyme išvardintos institucijos, pagal savo kompetenciją atsakingos už jo įgyvendinimą ir priežiūrą skirtingose srityse. Be to, Įstatymo 9 straipsnio 2 dalies 5 punktas, pagal kurį inspektorius ne rečiau kaip kartą per metus turi rengti ir viešai skelbti ne tik savo, bet ir *kitų už šio įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atsakingų institucijų* veiklos ir teismų praktikos taikant šį įstatymą apibendrinimus, aiškiai peržengia inspektoriaus veiklos ribas ir šio pareigūno veiklos atžvilgiu nėra korektiškas.

23. Kad viešojoje informacijoje per daug akcentuojamas pats vaikas, jo tapatybė, bet per mažai dėmesio skiriama jo problemų nagrinėjimui, atskleidė vadinamoji Kauno pedofilijos byla. Atsižvelgiant į šiam atvejui parodytą visą žiniasklaidos dėmesingumą, 2009-ųjų metų tendencijas joje galima apibūdinti vienu sakiniu: pedofilijos skandalas ir ikiteisminis tyrimas žiniasklaidoje. Be to, konkrečiu atveju ikiteisminį tyrimą atliko ne tik valstybės įgaliotos institucijos, jam atlikti visas galimybes turėjo ir žiniasklaida. Dalis jos atstovų pernelyg greitai rinkosi įvykio herojus ir didvyrius, be teismo įvardino ir teisė kaltuosius, ignoravo nusikaltimo aukų – nepilnamečių – apsaugos reikalavimus. Šio rezonansinio įvykio atveju Įstatymo priežiūra buvo panaši į gaisro gesinimą. Nepaisant to, ją siekta įgyvendinti tam tikra tvarka: 1) iki informacijos paskelbimo (iš anksto informuojant apie galimus įstatymo pažeidimus, rekomenduojant neskelbti informacijos, teikiant įvertinimą pagal išankstinį viešosios informacijos rengėjo prašymą); 2) *iš karto* po informacijos paskelbimo apie ją sužinojus – kai yra galimybė pašalinti padarytą pažeidimą (pvz. pažeidimai internete); 3) po informacijos paskelbimo – kai nėra galimybės pašalinti pažeidimus (pvz. pažeidimai spaudoje, televizijoje).

24. Aptariamo rezonansinio atvejo kontekste svarbus inspektoriaus 2008 m. veiklos ataskaitoje pateiktas siūlymas įstatymo leidėjui Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse nustatyti atsakomybę valstybės ir savivaldybės institucijai ar įstaigai už privataus pobūdžio informacijos apie asmenis (taip pat ir nepilnamečius), įskaitant jų asmens duomenis, atskleidimą savo iniciatyva, šių duomenų pateikimą ar viešą paskelbimą, kai yra pažeidžiamas šių duomenų konfidencialumas ar duomenų subjekto teisės.

25. Dar 2003-2004 m. analitinėje apžvalgoje žurnalistų etikos inspektorius pateikė siūlymą steigti visuomenės informavimo priemonių registrą, siekiant užtikrinti žiniasklaidos priemonių skaidrumą prieš visuomenę. Nors Visuomenės informavimo įstatymo 24 straipsnyje nustatyta, kad duomenys apie žiniasklaidos įmonės akcininkus ar dalininkus, kurie turi nuosavybės teisę ar valdo ne mažiau kaip 10 procentų visų žiniasklaidos bendrovės akcijų ar turto, turi būti pateikti Kultūros ministerijai, kai kurių žiniasklaidos priemonių duomenys iki šiol neskelbiami. Taip pat neskelbiami ir jų tarpusavio ryšiai su kitomis žiniasklaidos ar verslo grupėmis. Šiuo metu jokia valstybės institucija ar įstaiga nėra sukaupusi tiek duomenų apie juridinius asmenis, kiek jų turi valstybės įmonė „Registru centras“. Todėl šiame centre galėtų atsirasti ir visuomenės informavimo priemonių, t.y. juridinių asmenų, kurių viena iš veiklos sričių klasifikatoriuje nurodyta visuomenės informavimo veikla, registras. Kadangi visi būtini duomenys jame jau yra, pagrindinė užduotis – išskirti esamus duomenis į sistemę, kuri ir sudarys visuomenės informavimo priemonių registrą. Itin svarbu užtikrinti, kad Visuomenės informavimo įstatymo 24 straipsnyje nustatyti duomenys apie žiniasklaidos savininkus būtų skelbiami viešai ir nemokamai prieinami visuomenei. Duomenų tvarkytojas ir toliau gali likti tas pats, kaip numatyta įstatyme, t.y. Kultūros ministerija. Šiuo atveju keistųsi tik faktinė duomenų buvimo (saugojimo) vieta ir pateikimo tvarka – duomenys būtų pateikiami ir saugomi Registru centre.
